

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

STRATEGIA WDRAŻANIA PROJEKTU INNOWACYJNEGO

„ZINTEGROWANY MODEL KULTUROTERAPII W PEDAGOGICE MŁODZIEŻY ZAGROŻONEJ WYKLUCZENIEM SPOŁECZNYM”

Zamość, wrzesień 2011 r.

I. UZASADNIENIE

Zjawisko wykluczenia społecznego jest złożone i istnieje wiele jego definicji. Mamy bowiem do czynienia z kilkoma nakładającymi się wymiarami wykluczenia i marginalizacji. Wykluczenie społeczne, które polega na niepodjęciu zwyczajowej i społecznie akceptowanej drogi życiowej lub wypadaniu z niej, dotyczy osób, rodzin lub grup ludności, które¹:

- żyją w niekorzystnych warunkach ekonomicznych (ubóstwo materialne),
- zostają dotknięte niekorzystnymi procesami społecznymi, wynikającymi z masowych i dynamicznych zmian rozwojowych, np. dezindustrializacji, kryzysów, gwałtownego upadku branż czy regionów,
- nie zostały wyposażone w kapitał życiowy umożliwiający im normalną pozycję społeczną, odpowiedni poziom kwalifikacji, wejście na rynek pracy lub założenie rodziny, co dodatkowo utrudnia dostosowywanie się do zmieniających się warunków społecznych i ekonomicznych,
- nie posiadają dostępu do odpowiednich instytucji pozwalających na wyposażenie w kapitał życiowy, jego rozwój i pomnażanie, co ma miejsce w wyniku niedorozwoju tych instytucji spowodowanego brakiem priorytetów, brakiem środków publicznych, niską efektywnością funkcjonowania,
- doświadczają przejawów dyskryminacji, zarówno wskutek niedorozwoju właściwego ustawodawstwa, jak i kulturowych uprzedzeń oraz stereotypów,
- posiadają cechy utrudniające im korzystanie z powszechnych zasobów społecznych ze względu na zaistnienie: niesprawności, uzależnienia, długotrwałej choroby albo innych cech indywidualnych,
- są przedmiotem niszczącego działania innych osób, np.: przemocy, szantażu, indoktrynacji.

Wykluczenie społeczne w dokumencie „Narodowa Strategia Integracji Społecznej dla Polski” to „brak lub ograniczenie możliwości uczestnictwa, wpływania i korzystania z podstawowych instytucji publicznych i rynków, które powinny być dostępne dla wszystkich, a w szczególności dla osób ubogich”.

Zgodnie z ustawą z dnia 13 czerwca 2003 r. (Dz. U. Nr 122, poz.1143 z późn. zm.) o zatrudnieniu socjalnym osoby zagrożone wykluczeniem społecznym to osoby, które ze względu na swoją sytuację życiową nie są w stanie zaspokoić własnym staraniem swoich podstawowych potrzeb życiowych i znajdują się w sytuacji powodującej ubóstwo oraz uniemożliwiającej lub ograniczającej uczestnictwo w życiu zawodowym, społecznym i rodzinnym.

Z badań w ramach projektu Diagnoza społeczna 2009 r. wynika, że największy odsetek Polaków w wieku 16 lat i więcej zagrożonych jest wykluczeniem strukturalnym i fizycznym, jednak najsilniejszą przyczyną wykluczenia są kwestie materialne. W tym przypadku najmniejsza jest różnica między zagrożonymi a wykluczonymi, więc niemal 90% zagrożonych należy do grupy wykluczonych. Biorąc pod uwagę, że zadania pomocy społecznej są systemowo nastawione na pracę socjalną i wsparcie rodzin (finansowe, rzeczowe, poradnictwo, szkolenia), to pozostaje jeszcze do rozważenia, jak w sposób systemowy zająć się dziećmi z

¹ „Wykluczeni i wykluczenie społeczne w oczach pracowników samorządowych – analiza problemu i skuteczne metody przeciwdziałania (publikacja wydana w wyniku realizacji projektu „Wrażliwi społecznie”, realizowanego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Priorytetu VII, Działania 7.2, Poddziałania 7.2.1 „Aktywizacja zawodowa i społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym”), Lublin - kwiecień 2010.

tych rodzin, aby w możliwie najkrótszym czasie przywrócić je do zintegrowanego uczestnictwa w społeczeństwie².

Badanie prowadzone w ramach projektu „Wrażliwi społecznie”¹, a zaprezentowane w raporcie „Wykluczeni i wykluczenie społeczne w oczach pracowników samorządowych - analiza problemu i skuteczne metody przeciwdziałania”³ stwierdza, iż problemem, z którym najczęściej zgłaszają się klienci pomocy społecznej jest bezrobocie (77 wskazań), co ciekawe - drugim jest także bezrobocie i ubóstwo, następnymi kolejno: niepełnosprawność, długotrwała choroba, bezradność opiekuńczo- wychowawcza, samotne rodzicielstwo, uzależnienia (przede wszystkim od alkoholu - 118 wskazań, ale też od nikotyny, hazardu, narkotyków i środków psychotropowych), wiek, bezdomność i inne problemy (najczęściej wymieniano problemy po wyjściu z zakładu karnego – 32 wskazania, a także zdarzenia losowe, ochronę macierzyństwa, przemoc domową, emigrację, nieradzenie sobie ze sprawami urzędowymi, choroby psychiczne). Dodatkowo, przy kategorii - wiek proszono o wskazanie tego zakresu, który powoduje najczęściej ubieganie się o pomoc, jednak okazało się, że nie ma możliwości uznania konkretnego wieku za taką przyczynę, ponieważ pojawiło się pełne spektrum możliwości tj. od wczesnego dzieciństwa poprzez wiek produkcyjny aż do późnej starości.

Pracownicy socjalni, którzy uczestniczyli w w/w badaniach są zdania, że bardzo istotne są działania profilaktyczne i wczesna interwencja oraz uświadomienie i podniesienie kwalifikacji zawodowych. Powinno się też więcej wymagać od podopiecznych, niejako obligować do tego, aby byli bardziej zaangażowani ze swojej strony. Respondenci zwracali także uwagę na konieczność edukowania nie tylko osób wykluczonych, ale całego środowiska społecznego, ze względu na panujący stereotyp, że osoba wykluczona to osoba patologiczna, alkoholik i narkoman, nie rozumiejącego, że dotyczy to też osób „normalnych” znajdujących się w trudnych sytuacjach życiowych. Dlatego należy więc położyć nacisk na właściwą edukację młodzieży w szkołach, mówienie o tych ludziach co może skutkować uświadamianiem sobie pewnych rzeczy, a co za tym idzie tolerancją wobec osób wykluczonych, „żeby coś pchnąć do przodu należy najlepiej pracować jednak z młodzieżą, bo oni dopiero wchodzą w życie”.

Osoby zagrożone wykluczeniem społecznym to coraz liczniejsza grupa w Zamościu.

Ponad 6000 osób korzystało w 2009 r. w Zamościu z pomocy społecznej, co stanowi ponad 9% mieszkańców miasta. W tym samym roku w ramach działalności MCPR udzielono wsparcia 526 rodzinom, w których zamieszkuje 2172 osób, w tym 395 rodzinom niepełnym o łącznej liczbie osób - 1414, oraz rodzinom wielodzietnym (3 i więcej dzieci w rodzinie) - 126. Rodziny niepełne to w 81% rodziny pozbawione ojca, w których widoczny jest brak męskiego wzorca zachowań. Analiza dostępnych programów profilaktycznych realizowanych na terenie miasta Zamościa pozwala stwierdzić, że poza placówkami wsparcia dziennego, które objęły w minionym roku opieką 203 uczestników, programy te mają charakter incydentalny, okresowy i nie stanowią zintegrowanego systemu oddziaływań ani w stosunku do dzieci, ani do rodziców. Analiza szczegółowa pozwala wnioskować, że obecnym gimnazjalistom będącym w trudnym okresie rozwojowym, brakuje umiejętności radzenia sobie z sytuacjami trudnymi, umiejętności rozwiązywania konfliktów, a przede wszystkim brakuje odpowiednich relacji i więzi pomiędzy uczniami, które minimalizują negatywne zachowania wobec kolegów koleżanek. Większość ofiar i świadków przemocy przyjmuje postawę bierną. Badania na temat uzależnień, kolejnego czynnika wykluczenia społecznego, donoszą o odnotowanym

² Czaplński J., Panek T., Diagnoza społeczna 2009, www.diagnoza.com.

³ Zabielska M. J. Wykluczeni i wykluczenie społeczne w oczach pracowników samorządowych – analiza problemu i skuteczne metody przeciwdziałania. KUL, Lublin 2010.

problemie picia alkoholu, zażywania narkotyków, palenia tytoniu oraz przede wszystkim zażywania leków przeciwbólowych i nasennych.

Badania zjawiska wykluczenia społecznego ograniczają się tylko do grupy osób dorosłych. Rzadko analizuje się sytuację dzieci, które stanowią niejako ukryte zjawisko, wtórną grupę dotkniętą zjawiskiem wykluczenia rodziny. Najczęściej wspomina się o tej grupie w kontekście wsparcia rzeczowego (wyprawki szkolne), dożywiania lub dofinansowania wypoczynku.

Na potrzeby niniejszego projektu przeprowadzono badania ankietowe na populacji 1100 uczniów szkół gimnazjalnych w Zamościu (pierwsze i drugie klasy, 90% populacji) oraz 56 nauczycieli i 7 pedagogów (87,3% stanowią kobiety, mężczyźni w 12,7%). Celem badań była odpowiedź na pytanie podstawowe: Czy w zamojskich szkołach gimnazjalnych występują problemy związane z wykluczeniem społecznym?

Do badań wybrano wszystkie publiczne gimnazja na terenie miasta Zamościa, zaś w gimnazjach - wszystkich uczniów klas pierwszych i drugich. Takiego wyboru dokonano z uwagi na fakt, iż z tej grupy w przyszłości rekrutowani będą uczestnicy testujący model. Uczniowie biorący udział w badaniach znajdowali się w przedziale wiekowym od 13 do 16 roku życia, 51,6% kobiet i 48,4% mężczyzn.

- Wśród badanych gimnazjalistów największy odsetek kobiet znajduje się w Gimnazjach Nr 6 (57,9%) i 3 (56,6%). Najmniej kobiet znajduje się w Gimnazjum Nr 5 (47,23%) i 2 (47,5%).
- 82,4% badanych uczniów zamieszkuje z obojgiem rodziców. Natomiast tylko z matką mieszka 14,2% badanych uczniów, a tylko z ojcem 2% badanych. Z rodzicami nie mieszka 1,4% respondentów.
- Największy odsetek uczniów (45,5%) wychowuje się z siostrą bądź bratem. Natomiast 25,2% respondentów wychowuje się w rodzinie, gdzie znajduje się troje dzieci, 8,7% badanych mieszka w rodzinie, gdzie znajduje się czwórka rodzeństwa. W rodzinach wielodzietnych powyżej 5, 6 i 7 dzieci mieszka odpowiednio 0,9%, 0,6% i 0,5% respondentów. Rodzeństwa nie posiada 15,1% badanych uczniów.
- W mieście zamieszkuje 86,3% badanych uczniów. Natomiast 13,7% ogółu osób badanych to mieszkańcy wsi.
- Wśród badanych uczniów 50,7% zamieszkuje w budynku wielorodzinnym (kamienica, blok). Natomiast w domu jednorodzinnym mieszka 49,1% respondentów.
- bezrobotni rodzice stanowią 32,4% ogółu badanych (w tym 22% to matki, a 10,4% to ojcowie) Bezrobocie dotyczy również opiekunów badanych uczniów.
- Rodzice badanych uczniów pracują w kraju (odpowiednio: ojciec 79,3%, matka 73,9%, opiekunka 55,6% i opiekun 57,1% wypowiedzi). Pracę za granicą podejmuje 10,3% ojców i 4,1% matek.

W trakcie badań analizowano problematykę wykluczenia społecznego zarówno przez pryzmat symptomów jak i obiektywnych zjawisk, widocznych w badaniach desk research i potwierdzanych w badaniach ankietowych. W zakresie symptomów badano czy i jak często uczniowie gimnazjów sięgają po papierosy, alkohol i środki odurzające? Uzyskano następujące wyniki:

- Do codziennego palenia papierosów przyznaje się 7,1% ogółu badanych. Kilka razy w miesiącu papierosy pali 4,1% respondentów. Natomiast do palenia kilka razy w tygodniu przyznaje się 2,7% badanych. Okazjonalnie pali papierosy 0,5% badanych uczniów.

- Do spożywania alkoholu kilka razy w miesiącu przyznaje się 17,8% badanych uczniów, a kilka razy w tygodniu 3,5%. Spożywanie alkoholu codziennie deklaruje 1,4% respondentów.
- Część uczniów przyznaje się do używania środków odurzających (kilka razy w miesiącu - 3,1% badanych, codziennie - 0,6%, kilka razy w roku - 0,5%, a kilka razy w tygodniu - 0,5% badanych uczniów). Wśród respondentów znalazła się grupa osób, która uważa, że takie środki można kupić „dość łatwo” (7,1%), bądź wręcz „bardzo łatwo” (3,5%).

Zdaniem wychowawców i pedagogów palenie papierosów przez uczniów utrzymuje się na stałym poziomie (39,7% odpowiedzi). Tendencję raczej wzrostową zauważyło 22,2% badanych wychowawców. Obserwatorzy zdecydowanego wzrostu palenia stanowią 12,7% ogółu badanych. 38,7% badanych wychowawców uważa, że zjawisko palenia papierosów w szkole występuje na poziomie 5%, a 22,6% badanych wychowawców uważa, że zjawisko to nie przekracza 10,0%. Natężenie zjawiska zażywania narkotyków zdaniem badanych wychowawców pozostaje bez zmian (42,6% wypowiedzi). Respondenci w 24,1%, uważają, że to zjawisko zdecydowanie zmalało, a 20,4% badanych uważa to zjawisko za raczej rośnie.

Badano także czy i jak często uczniowie wagarują?

- Okazało się, że często (codziennie) wagaruje 0,8% badanych uczniów, kilka razy w tygodniu wagaruje 4,9% badanych uczniów natomiast 29,0% badanych wagaruje kilka razy w miesiącu. Do sporadycznego wagarowania przyznaje się 2,5% badanych.
- W opinii 49,2% wychowawców zjawisko wagarowania w szkole waha się na poziomie 5%, a 16,4% badanych uważa, że zjawisko to występuje na granicy 10%. Absencję szkolną wahającą się w granicach 15% zauważyło 14,8%, absencję 20% - 6,6% i absencję 25% - 4,9% badanych wychowawców. Nieobecność szkolną w granicach 30% stwierdza tylko 1,6% badanych wychowawców.
- Zdaniem 50,8% badanych wychowawców, zjawisko wagarowania utrzymuje się na stałym poziomie. 17,5% respondentów uważa, że występowanie tego zjawiska waha się pomiędzy małym wzrostem a małym spadkiem natężenia. 6,3% badanych nauczycieli uważa, że zjawisko wagarowania zdecydowanie ma tendencję wzrostową.

Badano także: Czy uczniowie czują się w szkole bezpieczni? Okazało się, że „raczej bezpiecznie” na terenie szkoły czuje się 58,2% badanych. Natomiast 8,2% badanych uczniów nie czuje się zbyt bezpiecznie, a 4,9% respondentów nie ma poczucia bezpieczeństwa na terenie szkoły. Do bycia krzywdzonym przez rówieśników „często” przyznaje się 2,9% badanych i „bardzo często” - 1,5% badanych uczniów. Przejawy agresji w częstszych formach zauważa 23,3% badanych.

Zdaniem badanych wychowawców zjawisko agresji i przemocy w szkole raczej maleje (42,6% wypowiedzi). Respondenci w 27,4%, uważają, że to zjawisko pozostaje bez zmian, a 24,2% badanych zauważa jego wzrost. Zdaniem badanych wychowawców, najczęściej zaobserwować można niewłaściwe zachowania takie jak: agresja słowna (61,4%) i wulgaryzmy (52,6%), przemoc (26,3%), wagarowanie (19,3%) oraz palenie papierosów (21,1%). Natomiast do tych sporadycznych incydentów badani wychowawcy zaliczają: brak kultury (8,8%), nieposłuszeństwo i śmiecenie (po 7,0%), nieposzanowanie mienia (5,3%), nękanie, brak szacunku do innych oraz kłamanie (po 3,5%). Zdaniem badanych wychowawców czasami dochodzi do wyłudzenia pieniędzy, zastraszania, spożywania alkoholu, narkotyzowania się. Ponadto bywa, że uczniowie są aroganccy i nietolerancyjni (po 1,8%).

Zdaniem badanych wychowawców, najczęstsze przyczyny niepowodzeń szkolnych to: wpływ atmosfery panującej w rodzinie ucznia (95,24%), negatywny wpływ środowiska rówieśniczego (65,08%), chęć zaimponowania innym i nadpobudliwość dziecka (odpowiednio po 57,14%), niekorzystny wpływ mediów (55,56%), chęć zdobycia pozycji w grupie (42,86%), sytuacja materialna rodziny (34,92%), problemy z nauką (23,81%), lenistwo ucznia (22,22%), strach przed odrzuceniem przez grupę rówieśniczą (15,87%) i przed nauczycielem (3,17%) oraz obawa przed odpowiedziami i klasówkami (1,59%). Wychowawcy wskazali też na inne przyczyny niepowodzeń szkolnych, jednak nie podając ich przykładu (3,17%). Zdaniem badanych wychowawców zdecydowany wpływ na sytuację wychowawczą ucznia ma jego udział w życiu kulturalnym (50,0%).

Tablica 1 Wpływ kultury na sytuację szkolną ucznia wg badanych nauczycieli

	Liczba odpowiedzi	Struktura (%)
zdecydowanie tak	31	50,0
raczej tak	29	46,8
nie ma wpływu	1	1,6
nie mam zdania	1	1,6
Ogółem	62	100,0

Źródło: Badania własne

Badania i analizy prowadzone przez Katedrę Pedagogiki WSZiA pozwalają stwierdzić, iż w szkołach:

- najczęściej występująca formą pracy wychowawczej w szkołach jest oddziaływanie pedagogiczne w trakcie godzin wychowawczych,
- w badanych gimnazjach wychowanie przez kulturę ograniczało się do organizacji akademii czy uczestnictwa w publicznych wydarzeniach artystycznych
- nauczyciele nie korzystają z nowoczesnych technik oddziaływań wychowawczych przez kulturę w pracy z młodzieżą zagrożoną wykluczeniem.

Do oceny zjawiska wykluczenia społecznego zbudowano indeks odporności na wykluczenie (IOW) każdego ucznia. Jest on obliczany jako średnia standaryzowana 7 zmiennych opisujących wykluczenie uczniów:

- sytuacja materialna rodziny,
- status zawodowy rodziców,
- trudności z nauką w szkole,
- palenie papierosów,
- picie alkoholu,
- używanie narkotyków,
- wagarowanie.

Informacje o wartościach tych zmiennych dla każdego ucznia uzyskano podczas ankietyzacji. Im większa wartość indeksu tym większa odporność ucznia na wykluczenie. Średnia wartość indeksu odporności na wykluczenie dla uczniów danego gimnazjum stanowi gimnazjalny indeks odporności na wykluczenie. Określono także trzy indeksy uczestnictwa w życiu kulturalnym:

1. Indeks biernego uczestnictwa w życiu kulturalnym (IKB),
2. Indeks czynnego uczestnictwa w życiu kulturalnym (IKC),
3. Indeks twórczego uczestnictwa w życiu kulturalnym (IKT).

Indeks odporności na wykluczenie dla danego gimnazjum jest średnią arytmetyczną indywidualnych indeksów dla wszystkich badanych uczniów z danego gimnazjum. Im wyższą wartość przyjmuje Indeks odporności na wykluczenie tym lepsza jest sytuacja danego ucznia (gimnazjum).

Tablica 2. Klasyfikacja gimnazjów ze względu na wartości indeks odporności na wykluczenie

Nr gimnazjum	Średnia indeksów odporności na wykluczenie	Mediana indeksów odporności na wykluczenie
1	- 0,155	0,037
4	- 0,093	0,069
6	- 0,080	0,069
2	0,042	0,162
5	0,057	0,162
3	0,089	0,319
7	0,091	0,162

Źródło Badania własne

Najmniej odpornymi na wykluczenia są uczniowie gimnazjów nr 1, nr 4, oraz nr 6. Są to jednocześnie te gimnazja gdzie średnia wartość indeksu była ujemna. Jeżeli za kryterium klasyfikacji przyjmiemy nie średnie a mediany indeksów odporności na wykluczenia to nadal trzema najmniej odpornymi na wykluczenia są uczniowie gimnazjów nr 1, nr 4, oraz nr 6, natomiast najbardziej odporne na wykluczenia jest nie gimnazjum nr 7 lecz gimnazjum nr 3.

Warto również zauważyć, że wartości median są większe od wartości średnich, co oznacza występowanie ujemnej asymetrii. W każdym gimnazjum występuje stosunkowo mała grupa uczniów, którzy charakteryzują się szczególnie małą odpornością na wykluczenie. Można postawić tezę, że u tych uczniów występuje koniunkcja czynników decydujących o małej odporności na wykluczenia (najprawdopodobniej uczeń taki i pali papierosy i pije alkohol i sięga po środki odurzające i wagaruje i pochodzi z biednej rodziny w której rodzice nie mają pracy).

Indeks odporności na wykluczenie (IOW) jest istotnie na poziomie istotności 0,05 skorelowany z płcią ucznia, kompletnością rodziny, pracą rodziców zagranicą, czasem poświęconym Internetowi oraz z indeksami biernego i czynnego uczestnictwa w kulturze. Przy czym bardziej odporne na wykluczenia są dziewczyny niż chłopcy, bardziej odporni na wykluczenia są uczniowie z rodzin pełnych niż z rodzin niepełnych oraz uczniowie, których rodzice nie pracują zagranicą.

Również bierne lub czynne uczestnictwo w życiu kulturalnym zwiększa odporność uczniów na wykluczenie. Także intensywniejsze twórcze uczestnictwo w życiu kulturalnym uczniów zwiększa ich odporność na wykluczenia ale w tym przypadku zależność jest istotna na poziomie 0,1. Natomiast dłuży czas poświęcony Internetowi ogranicza odporność uczniów na wykluczenie. Warto podkreślić, że ilość czasu poświęcona Internetowi jest ujemnie skorelowana z indeksem czynnego uczestnictwa w życiu kulturalnym ($r = -0,0782$, $p = 0,009$). Pozostałe dwa indeksu uczestnictwa w kulturze nie były istotnie skorelowane z czasem poświęconym Internetowi. Do oceny zależności pomiędzy indeksami uczestnictwa w życiu kulturalnym a indeksem odporności uczniów na wykluczenie zastoso-

wano modele regresji liniowej, które oszacowano za pomocą metody najmniejszych kwadratów⁴. **Model optymalny został wybrany za pomocą metody regresji krokowej (wstecznej).** Spośród rozpatrywanych potencjalnych zmiennych objaśniających do optymalnego modelu weszły trzy: **Czas poświęcony Internetowi, kompletność rodziny oraz indeks czynnego uczestnictwa w życiu kulturalnym.** Współczynnik determinacji modelu nie jest wysoki ($R^2 = 0,0612$) ale jest istotny statystycznie, co oznacza, że te trzy zmienne łącznie w sposób istotny opisują zmienność indeksu odporności uczniów na wykluczenie.

Tablica 3. Optymalny model indeksu odporności na wykluczenia

Zmienne	B	Błąd st.	t(1107)	poziom p
Wyraz wolny	-0,1942	0,0461	-4,2180	<0,0001
Internet	-0,0273	0,0071	-3,8441	0,0001
Rodzina	0,2442	0,0428	5,7118	<0,0001
IKC	0,1404	0,0331	4,2420	<0,0001

Źródło Badania własne

Tylko nieznacznie gorszym dopasowaniem ($R^2 = 0,0529$) charakteryzuje się model, gdzie zmienną Internet zastąpił indeks biernego uczestnictwa uczniów w kulturze.

Tablica 4. Model indeksu odporności na wykluczenia względem indeksów biernego i czynnego uczestnictwa w życiu kulturalnym i kompletności rodziny

Zmienne	B	Błąd st.	t(1107)	poziom p
W. wolny	-0,3190	0,0451	-7,0654	<0,0001
Rodzina	0,2499	0,0429	5,8237	<0,0001
IKB	0,0786	0,0352	2,2364	0,0255
IKC	0,1348	0,0339	3,9821	0,0001

Źródło Badania własne

Obliczono współczynniki korelacji pomiędzy indeksem odporności na wykluczenie (IOW), a wybranymi charakterystykami uczniów oraz indeksami uczestnictwa uczniów w życiu kulturalnym. Indeks odporności na wykluczenie (IOW) jest istotnie (na poziomie istotności 0,05) skorelowany z płcią ucznia, kompletnością rodziny, pracą rodziców za granicą, czasem poświęconym Internetowi oraz z indeksami biernego i czynnego uczestnictwa w kulturze. Przy czym bardziej odporne na wykluczenia są dziewczęta niż chłopcy, bardziej odporni na wykluczenia są uczniowie z rodzin pełnych niż z rodzin niepełnych oraz uczniowie, których rodzice nie pracują za granicą.

Oszacowane modele jeszcze pełniej potwierdzają hipotezę, że bierne i czynne uczestnictwo w życiu kulturalnym zwiększa odporność uczniów na wykluczenie. Przedstawione powyżej wyniki badań potwierdzają, iż wykluczenie społeczne to istotny problem wśród młodzieży gimnazjalnej w Zamościu. W celu przeciwdziałania temu zjawisku, w ramach projektu opracowano wstępną wersję innowacyjnego modelu, służącego profilaktyce wykluczenia społecznego.

Do testowania modelu wybrane zostaną:

⁴ Obliczeń dokonano w programie Statistica.

- 3 gimnazja o najwyższym poziomie zagrożenia uczniów wykluczeniem społecznym – kryterium wyboru – wyniki badań ankietowych, prowadzonych przez WSZiA w ramach projektu,
- 45 uczniów, zagrożonych wykluczeniem społecznym – wybór dokonany zostanie przez zespół specjalistów WSZiA w oparciu o wskazanie i opinię nauczycieli wychowawców i pedagogów szkolnych, przy konsultacji przedstawicieli MCPR lub Kuratora sądowego, udział w projekcie będzie dobrowolny
- 30 nauczycieli– uczestnictwo w projekcie dobrowolne, na podstawie deklaracji,

II. CEL WPROWADZENIA INNOWACJI

Celem wprowadzenia innowacji, a jednocześnie ogólnym celem projektu jest ograniczenie zjawiska wykluczenia społecznego wśród młodzieży gimnazjalnej w Zamościu. Cel nadrzędny jest dekomponowany na cele szczegółowe (cele te są doprecyzowaniem celów z wniosku, po negocjacjach z Instytucją Wdrażającą), które zostały określone w sposób następujący:

- Wdrożenie i przekazanie nauczycielom w 3 szkołach, uczestniczących w testowaniu *Modelu*, 2 nowoczesnych narzędzi badania zjawisk społecznych w klasie oraz 3 nowych technik pracy z młodzieżą trudną, uwzględniających specyfikę płci,
- Zmniejszenie o 30% w stosunku do stanu przed rozpoczęciem realizacji projektu w 3 szkołach, w których będzie testowany *Model*, liczby negatywnych zachowań i postaw życiowych młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym, mierzonej liczbą problemowych zachowań uczniów,
- Ukształtowanie, w trakcie realizacji projektu, u co najmniej 15 nauczycieli w szkołach uczestniczących w testowaniu *Modelu*, nowych kompetencji w zakresie wykorzystania innowacyjnych metod wczesnej interwencji pedagogicznej i profilaktyki wykluczenia społecznego, (w tym zagranicznych, wypracowanych u partnera komponentu współpracy ponadnarodowej), uwzględniających specyfikę interwencji ze względu na płeć odbiorców.

Powyższe cele zamierza się osiągnąć w wyniku wdrożenia *Zintegrowanego Modelu Kulturoterapii (...)*. *Model* opiera się na łącznym wykorzystaniu kilku czynników mających istotny wpływ na proces wychowawczy: **systemie wartości i kompetencji społecznych, wychowaniu przez kulturę z uwzględnieniem kształtowania kompetencji artystycznych oraz edukacji nauczycieli na rzecz wykorzystania kulturoterapii w pracy pedagogicznej.**

Istota innowacji polega właśnie na zintegrowaniu działań i ich kompleksowości (zarówno w zakresie typu działań jak i odbiorców). Dlatego w skład *Modelu* wchodzi następujące elementy:

1. Komponent budowy systemu wartości i kompetencji społecznych,
2. Komponent wychowania przez kulturę i kształtowania kompetencji artystycznych,
3. Komponent edukacji nauczycieli na rzecz wykorzystania kulturoterapii w pracy pedagogicznej.

Ad 1. Oparcie procesu wychowawczego na systemie wartości podstawowych takich jak dobro, piękno, prawda, miłość, przyjaźń itp. stanowi podstawowy filar oddziaływań wychowawczych. Osoby zagrożone wykluczeniem często mają zburzony wzorzec systemu wartości, dlatego w projekcie zostanie zwrócona uwaga na fakt, iż podstawę wartości stanowi człowiek i jego godność, a także prawda, dobro, piękno, życie, sprawiedliwość, pokój oraz rodzina. Hierarchia wartości nie jest wrodzona i w procesie wychowawczym wychowanek musi ją

najpierw poznać, by móc zaakceptować. Każdy człowiek, nawet w sytuacjach codziennego życia dokonuje wyborów, dlatego powinien umieć rezygnować z wartości mało istotnych na rzecz wartości wyższych.

Pojęcie „kompetencji społecznych” należy rozumieć jako zdolność do korzystania z własnych możliwości w celu wpływania na środowisko oraz dla osiągnięcia pozytywnego rezultatu procesu rozwojowego. Do kompetencji społecznej zalicza: zdolność do nawiązywania więzi i przyjaźni, zdolność wychodzenia z sytuacji konfliktowych bez uciekania się do stosowania przemocy, asertywność; zdolność do opierania się naciskom ze strony rówieśników; zdolność do nawiązywania prawidłowych relacji z osobami dorosłymi.

Ad 2. Kultura pomaga każdemu człowiekowi w ogólnej poprawie jego kondycji psychicznej, fizycznej, a nawet społecznej. Oddziaływanie profilaktyczne za pomocą elementów kultury nazywamy często arteterapią. Arteterapia jest powiązana z naukami społecznymi, medycznymi oraz sztukami pięknymi i poprzez swoje działania służy ludziom, którzy chcą zadbać o własną psychikę, odprężenie i radość życia, w celu lepszej adaptacji indywidualnej i społecznej.

Można stwierdzić, że arteterapia w swoich działaniach zajmuje się tymi cechami osobowości i przedmiotami doznań, które stanowią dla człowieka wartości psychiczne, fizyczne i duchowe wynikające z procesu wartościowania, w którym leczenie, a zapewne również wychowanie przez sztukę jest w właściwie oddziaływaniem poprzez wartości. W arteterapii stwarzane są możliwości wyrażania ekspresji negatywnych uczuć i zarazem inicjowanie ekspresji pozytywnych uczuć, co pozwala na redukcję do minimum uczuć negatywnych.

Ad 3. Współczesna szkoła zderza się z coraz to nowymi problemami. Zestaw narzędzi pracy z młodzieżą zagrożoną wykluczeniem społecznym wymaga stałej aktualizacji. W projekcie proponuje się przekazanie zainteresowanym nauczycielom nowoczesnych narzędzi pracy, w tym pozyskane od partnera Projektu Evangelische Fachschule für Sozialpädagogik. Ten zestaw narzędzi to między innymi **techniki ułatwiające wejście w grupę** (służące lepszemu poznaniu się uczestników i otoczenia), **rozluźniających** (zabawy ruchowe, tańce integracyjne), **ułatwiających wprowadzanie nowego tematu** (odwołujące się do doświadczeń, potrzeb, oczekiwań grupy), **umożliwiających samoocenę** (poznanie własnej hierarchii wartości, własnych reakcji), **integrujących duże grupy**.

Pedagogika proponuje również stosowanie: **gier dydaktycznych** polegających na przedstawieniu treści w formie zagadkowego problemu i poszukiwaniu rozwiązań według proponowanych reguł, metod wymiany myśli (**gry symulacyjne**), **metod dramatycznych** (gry z podziałem na role), jak również **metod informacji zwrotnej** (Ciekawym uzupełnieniem są **gry strategiczne**, w tym również **planszowe czy też terenowe**, dające możliwość łączenia symulacji i dramy).

Cel ogólny i cele szczegółowe projektu są zatem:

- **zdefiniowane adekwatnie do problemu** – cel ogólny odpowiada na podstawowy problem, jakim jest postępujące zjawisko wykluczenia społecznego i ograniczony zakres innowacyjnych metod i podejmowanych działań, które w wystarczającym stopniu rozwiązywałyby kwestię związaną z zjawiskami wykluczenia społecznego w województwie lubelskim,
- **konkretne, mierzalne, weryfikowalne** – cele zostały jasno określone, zaś ich osiągnięcie można zweryfikować i zmierzyć,
- **oczekiwane, pożądane przez interesariuszy** – potrzeba realizacji celu widoczna jest nie tylko w danych dotyczących poziomu wykluczenia społecznego, prezentowa-

nych w badaniach regionalnych czy ogólnopolskich, lecz także została ona potwierdzona w przeprowadzonych w pierwszym etapie projektu własnych analizach i badaniach,

- **osiągalne, ambitne, realistyczne** – osiągnięcie celów możliwe jest m.in. dzięki zatrudnionym ekspertom przygotowującym metodologię, posiadającym szerokie doświadczenie i wiedzę w przedmiotowej dziedzinie oraz dzięki personelowi projektu czuwającemu nad jego prawidłową i zgodną z harmonogramem i budżetem realizacją; cel jest ambitny, ponieważ zakłada opracowanie modelu, której jeszcze nie było, wypełniającego lukę ujawniającą się w postaci braku prewencyjnych działań w sferze profilaktyki wykluczenia społecznego, realność celu polega natomiast na możliwości przetestowania wypracowanej metodologii w gimnazjach zamojskich na grupie 45 uczniów.
- **jasno odniesione do okresu, w jakim powinny zostać osiągnięte** – podana jest konkretna data osiągnięcia celu ogólnego (30.06.2013 r.), a wszystkie prowadzące do tego działania zostały przewidziane i zaplanowane w harmonogramie projektu.

Odbiorcami bezpośrednimi innowacji na etapie testowania będzie 45 uczniów, zagrożonych wykluczeniem społecznym. Użytkownikami innowacji na etapie testowania będzie 30 nauczycieli, pracujących w gimnazjach uczestniczących w projekcie, z czego co najmniej 15 nabędzie nowe kompetencje

Pożądanym stanem docelowym po wprowadzeniu innowacji w szkołach go testujących będzie zmiana postaw życiowych i zmniejszenie zagrożenia wykluczeniem społecznym 45 uczniów uczestniczących w testowaniu. Będzie to możliwe w rezultacie pozyskania nowych umiejętności i kompetencji:

- poprawnej komunikacji interpersonalnej,
- integrowania się w grupie,
- nabycia umiejętności odpoczynku i relaksacji,
- pozyskania zdolności do nawiązywania więzi i przyjaźni oraz prawidłowych relacji z rówieśnikami, jak również osobami dorosłymi,
- nabycia umiejętności wychodzenia z sytuacji konfliktowych bez uciekania się do stosowania przemocy,
- zwiększenia jakości życia poprzez udział w kulturze,
- uwrażliwienia na muzykę i szeroko rozumianą sztukę,
- uwrażliwienia na piękno zawarte w otaczającym nas świecie,
- poprawa rezultatów w zakresie osiągnięć szkolnych.

Natomiast rezultaty, które zamierza się osiągnąć u nauczycieli to:

- nabycie przez co najmniej 15 nauczycieli (z 30 uczestniczących w testowaniu) nowych umiejętności praktycznego zastosowania różnych metod pracy wychowawczej z wykorzystaniem kulturoterapii, arteterapii, muzykoterapii, dramaterapii,
- wzrost motywacji do doskonalenia własnego warsztatu pracy,
- umiejętności rozpoznawania problemów uczniowskich i doboru odpowiednich metod ich rozwiązywania,
- opanowanie umiejętności w zakresie ujawnienia i rozładowania zablokowanych emocji i napięć u uczniów,
- opanowanie umiejętności w zakresie integrowania grupy oraz poprawy komunikacji interpersonalnej wśród uczniów.

Wskaźniki celów i rezultatów w fazie testowania:

Cele główny projektu	Wskaźniki i ich wartość
Ograniczenie zjawiska wykluczenia społecznego wśród młodzieży gimnazjalnej w Zamościu.	- liczba przypadków zachowań dysfunkcyjnych w szkołach objętych testowaniem modelu mniejsza o 10% niż w roku poprzedzającym rozpoczęcie testowania modelu, weryfikacja za pośrednictwem dokumentacji szkół,
Cele szczegółowe projektu	
Wdrożenie i przekazanie nauczycielom w 3 szkołach, uczestniczących w testowaniu Modelu, 2 nowoczesnych narzędzi badania zjawisk społecznych w klasie oraz 3 nowych technik pracy z młodzieżą trudną, uwzględniających specyfikę płci.	- liczba przekazanych szkołom i nauczycielom zestawów programów edukacyjnych: 2 nowoczesnych narzędzi badania zjawisk społecznych w klasie oraz 3 nowych technik pracy z młodzieżą trudną, uwzględniających specyfikę płci, wykorzystujących kulturoterapię jako metodę pracy pedagogicznej, potwierdzeniem wykonania jest protokół odbioru dzieła, - liczba przekazanych szkołom i nauczycielom zestawów dobrych praktyk pracy z młodzieżą zagrożoną wykluczeniem społecznym, potwierdzeniem wykonania jest protokół odbioru dzieła, - liczba przekazanych szkołom i nauczycielom zestawów przetestowanych procedur i dobrych praktyk współpracy instytucji działających na rzecz młodzieży zagrożonej wykluczeniem, potwierdzeniem wykonania jest protokół odbioru dzieła, - liczba przekazanych szkołom i nauczycielom zestaw przetestowanych procedur i dobrych praktyk pracy z rodzicem i uczniem z rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym, potwierdzeniem wykonania jest protokół odbioru dzieła.
Zmniejszenie o 30% w stosunku do stanu przed rozpoczęciem realizacji projektu w 3 szkołach, w których będzie testowany Model, liczby negatywnych zachowań i postaw życiowych młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym, mierzonej liczbą problemowych zachowań uczniów.	- liczba przypadków zachowań dysfunkcyjnych w 3 szkołach objętych testowaniem modelu w okresie realizacji projektu zmniejszyła się o 30% w stosunku do stanu przed rozpoczęciem realizacji projektu - weryfikacja za pośrednictwem dokumentacji szkół, - analiza studiów przypadku 45 uczniów uczestniczących w projekcie, weryfikacja za pośrednictwem dokumentacji szkół.
Ukształtowanie, w trakcie realizacji projektu, u co najmniej 15 nauczycieli w szkołach uczestniczących w testowaniu Modelu, nowych kompetencji w zakresie wykorzystania innowacyjnych	- ewaluacja wiedzy nauczycieli w obszarze innowacyjnych metod profilaktyki wykluczenia społecznego na etapie wejścia do projektu i po zakończeniu fazy testowania, pomiar za pośrednictwem ankiet ewaluacyj-

metod wczesnej interwencji pedagogicznej i profilaktyki wykluczenia społecznego, (w tym zagranicznych, wypracowanych u partnera komponentu współpracy ponadnarodowej), uwzględniających specyfikę interwencji ze względu na płeć odbiorców.

nych,

- analiza studiów przypadku 15 nauczycieli uczestniczących w projekcie, weryfikacja za pośrednictwem dokumentacji szkół,

Wskaźniki produktu w fazie testowania:

- opracowany i wydany podręcznik „Zintegrowanego Modelu....zawierający zestaw programów edukacyjnych, 2 nowoczesnych narzędzi badania zjawisk społecznych w klasie oraz 3 nowych technik pracy z młodzieżą trudną, uwzględniających specyfikę płci, wykorzystujących kulturoterapię jako metodę pracy pedagogicznej, potwierdzeniem wykonania jest protokół odbioru dzieła,
- opracowany i wydany zestaw dobrych praktyk pracy z młodzieżą zagrożoną wykluczeniem społecznym, potwierdzeniem wykonania jest protokół odbioru dzieła,
- opracowany i wydany zestaw przetestowanych procedur i dobrych praktyk współpracy instytucji działających na rzecz młodzieży zagrożonej wykluczeniem, potwierdzeniem wykonania jest protokół odbioru dzieła,
- opracowany i wydany zestaw przetestowanych procedur i dobrych praktyk pracy z rodzicem i uczniem z rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym, potwierdzeniem wykonania jest protokół odbioru dzieła

Źródłami informacji o osiągnięciu poszczególnych wskaźników będą:

- źródła monitoringowe projektu,
- badania ewaluacyjne, zarówno wewnętrzne, jak i zewnętrzne,
- bieżąca dokumentacja postępu realizacji projektu

Ponadto prowadzona będzie ewaluacja wewnętrzna i zewnętrzna, o której więcej w punkcie V Strategii.

III. OPIS INNOWACJI, W TYM PRODUKTU FINALNEGO

„Zintegrowany Model Kulturoterapii Młodzieży Zagrożonej Wykluczeniem Społecznym” to podejście, (zestaw procedur, działań) przeciwdziałające wykluczeniu społecznemu, bazujące na oddziaływaniu pedagogicznym, wykorzystujące w sposób zintegrowany (łączny): budowę systemu wartości, rozwijanie kompetencji społecznych, przy wykorzystaniu nowoczesnych narzędzi oddziaływania przez kulturę, i jednoczesnego oddziaływania na młodzież (gimnazjaliści), rodziców i opiekunów oraz nauczycieli.

Istota innowacji w zastosowanej w „Zintegrowanym Modelu...” polega na:

- a) kompleksowości oddziaływań profilaktycznych, skierowanych do uczniów, rodziców zagrożonych wykluczeniem społecznym i nauczycieli,
- b) oparciu procesu wychowawczego na systemie wartości podstawowych (dobro, piękno, prawda, miłość, przyjaźń, itp),
- c) nauce kompetencji społecznych, które często u dzieci i młodzieży z rodzin dysfunkcyjnych są słabo rozwinięte (np. umiejętność pracy w grupie, rozwiązywania konfliktów, radzenia sobie ze stresem),
- d) zastosowaniu nowoczesnych technik wychowania przez kulturę w pracy z młodzieżą tj. arteterapii, dramaterapii, muzykoterapii.

Ad. a) Kompleksowość oddziaływań profilaktycznych zakłada realizację zamierzeń określonych w projekcie, z uwzględnieniem trzech grup odbiorców: uczniów, ich rodziców oraz nauczycieli. Niemożliwym będzie pozytywny rezultat realizowanych zadań, jeśli nie zostaną uwzględnione wszystkie grupy wchodzące w skład środowiska szkolnego, a więc właśnie uczniowie i ich rodzice oraz kadra pedagogiczna szkoły. Taka kompleksowa profilaktyka jest już standardem w szkołach europejskich i coraz częściej jest stosowana w Polsce. Jeśli pracuje się z młodzieżą i realizuje zadania wychowawcze, to rodzice pozyskują jednocześnie wiedzę związaną z zagrożeniami procesu wychowawczego oraz sposobami ich rozpoznawania i zapobiegania. Nauczyciele zaś opanowują nowe metody i techniki pracy wychowawczej. Na przykład gdy realizujemy działania profilaktyczne z młodzieżą, dotyczące uzależnień narkotykowych, rodzice i nauczyciele dowiadują się jak rozpoznać czy dziecko jest pod wpływem środka uzależniającego i jakie należy podjąć działania, lub kto może pomóc w takiej sytuacji.

Ad. b) Oparcie procesu wychowawczego na systemie wartości podstawowych takich jak dobro, piękno, prawda, miłość, przyjaźń itp. stanowi podstawowy filar oddziaływań wychowawczych, bo jeśli mówimy o wychowaniu to należy określić na czym to wychowanie ma polegać na czy go można opierać. Podstawę wartości stanowi człowiek i jego godność, a także prawda, dobro, piękno, życie, sprawiedliwość, pokój oraz rodzina. Satysfakcja płynąca z osiągnięcia rozwoju daje poczucie sensu życia, czyli poczucie szczęścia. Z powodu licznych zagrożeń, współczesnej cywilizacji, potrzeba wychowania ku wartościom wydaje się być celem nadrzędnym i podstawowym. Hierarchia wartości nie jest wrodzona i w procesie wychowawczym wychowanek musi ją najpierw poznać, by móc zaakceptować. Każdy człowiek, nawet w sytuacjach codziennego życia dokonuje wyborów, dlatego powinien umieć rezygnować z wartości mało istotnych na rzecz wartości wyższych. Wychowanie ku wolności, miłości i prawdzie pozwala człowiekowi wybrać te wartości, które będą miały wpływ na jego osobowość.

Ad c) Pojęcie „kompetencji społecznych” należy rozumieć jako zdolność do korzystania z własnych możliwości w celu wpływania na środowisko oraz dla osiągnięcia pozytywnego rezultatu procesu rozwojowego. Do kompetencji społecznej zalicza się wiele umiejętności, które w efektywny sposób umożliwiają życie wśród ludzi. Wobec tego kompetencja społeczna jest zbiorem umiejętności życiowych niezbędnych do właściwego funkcjonowania w społeczeństwie. Do umiejętności tych zaliczyć można: zdolność do nawiązywania więzi i przyjaźni; zdolność wychodzenia z sytuacji konfliktowych bez uciekania się do stosowania przemocy; asertywność; zdolność do opierania się naciskom ze strony rówieśników; zdolność do nawiązywania prawidłowych relacji z osobami dorosłymi.

Ad.d) Zastosowanie nowoczesnych technik wychowania przez kulturę w pracy z młodzieżą tj. arteterapii, dramatoterapii, czy muzykoterapii jest nowatorską i istotną propozycją działalności wychowawczej i resocjalizacyjnej. Poniżej kilka przykładowych technik:

- Mandala: to metoda (niekiedy klasyfikowana jako technika) pobudzającą rozwijanie twórczego myślenia, stosowana przede wszystkim w kreatywnej edukacji oraz arteterapii. Wykorzystywana może być we wszelakiego rodzaju zajęciach (sztuka, muzyka, matematyka, zajęcia świetlicowe) przeważnie jako element wprowadzający do tematu lub jako główne działanie. Podstawowa forma *mandali* składa się z okręgu z wpisanymi figurami geometrycznymi lub innymi elementami zorientowanymi na cztery strony świata. W pracy twórczej, oprócz podstawowych środków plastycznych, wykorzystuje się ryż, kolorowy piasek, wycinki z gazet, kolorowy papier i farby i wszelakie masy plastyczne. Mandala może także przybierać formę haftu lub rzeźby. Praca kreatywna nad mandalą odbywa się zwykle w ciszy i skupieniu, czasami zalecane jest włączenie relaksacyjnej muzyki, korespondującej z tematem rysunku.
- Drama: jest jedną z najbardziej efektywnych metod edukacyjno-profilaktycznych. Poprzez wchodzenie w różne role, uczeń obserwuje i przeżywa nie tylko to co wynika z jego dotychczasowych doświadczeń osobistych, ale także to co wynika z roli, w którą

się wcielił. Zwykle w dramie wyróżnia się trzy obszary oddziaływania edukacyjnego: fizyczny (choreografia w trakcie improwizacji), emocjonalny (utożsamianie się emocjonalne z wykonywaną rolą), intelektualny (dyskusje i podsumowania po realizacji ról). Argumentem przemawiającym za wykorzystaniem dramy w pracy z młodzieżą zagrożoną wykluczeniem społecznym jest specyfika dramy. Przedstawianie motywów i konsekwencji określonych zachowań, analizowanie postaw i relacji międzyludzkich oraz poznanie sytuacji problemowych i ich rozwiązań umożliwia poznanie samego siebie lepsze zrozumienie innych. Drama także wpływa na kształtowanie umiejętności współdziałania, komunikacji interpersonalnej i postaw prospołecznych.

- Percepcja dzieła: udział w koncertach muzycznych muzyki popularnej, seansach filmowych, przedstawieniach teatralnych, wystawach artystycznych. Percepcja dzieła powinna być uzupełniona o podstawowe informacje o nim, w formie krótkich „ciekawostek” podanych przez nauczyciela lub wcześniej przygotowanych przez uczniów.

Produkt finalny: *Zintegrowany Model Kulturoterapii Młodzieży Zagrożonej Wykluczeniem Społecznym* składał się będzie z:

- podręcznika *Zintegrowanego Modelu Kulturoterapii...*,
- zestawu programów, technik i narzędzi edukacyjnych w zakresie drama-, muzyko- i arteterapii,
- zestawu technik, narzędzi i dobrych praktyk kompleksowej budowy systemu wartości u młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym,
- zestawu innowacyjnych narzędzi pracy wychowawczej, wraz z zestawem materiałów do warsztatów dla nauczycieli.

Produkt finalny będzie mógł być wykorzystywany w:

- pracy pedagogiczno-wychowawczej nauczycieli w szkołach gimnazjalnych, zarówno w woj. lubelskim, jak i poza nim,
- działaniach wychowawczych, realizowanych przez domy kultury, organizacje pozarządowe zajmujące się problematyką wykluczenia,
- ośrodki doskonalenia nauczycieli w procesie ich doształcania i rozwoju kwalifikacji,

Zakłada się, że produkt finalny trafi do wszystkich szkół gimnazjalnych na terenie Lubelszczyzny, bądź w formie pisanej, bądź jako dokumentacja elektroniczna, możliwa do załadowania ze strony internetowej. Dzięki temu każdy nauczyciel, pedagog, wychowawca będzie mógł skorzystać z przetestowanych i sprawdzonych rozwiązań. Ważnym jest też, iż podręcznik nie będzie zwykłą książką akademicką, lecz zawierał będzie gotowe scenariusze zajęć, opis metod badań grupy, opis technik pracy z wykorzystaniem dramy, muzykoterapii itd.

Innowacyjność proponowanego podejścia wyraża się w wymiarze:

- **uczestnika projektu** - młodzież gimnazjalna, zagrożona wykluczeniem społecznym nie jest obecnie obszarem priorytetowym w działaniach wychowawczych szkół (realizowane jest wsparcie bierne), natomiast projektodawca proponuje aktywne metody wsparcia. Większość nauczycieli wychowawców, według przeprowadzonych badań, stosuje standardowe narzędzia pracy wychowawczej (pogadanki na godz. wychowawczych, ewentualnie spotkania z zewnętrznymi specjalistami).
- **problemu** - sytuacja młodzieży gimnazjalnej w rodzinach dysfunkcyjnych, zagrożonej wykluczeniem społecznym jest obszarem znanym w pracy socjalnej i pedagogice, istnieją instrumenty wsparcia, ale są one nieliczne i niewystarczające, nie obejmują całości zagadnień związanych z występującym problemem, narzędzia są nieefektyw-

ne i przez to niewystarczające, gimnazjum jest specyficznym etapem kształcenia i wychowania, wymagającym nowoczesnych narzędzi pracy pedagogicznej,

- **formy wsparcia** - projektodawcy proponują zastosowanie nowych instrumentów i form wsparcia, które dotychczas wykorzystywane są w niewielkim zakresie. Szczególnie istotna jest kompleksowość oddziaływania i zastosowanie nowoczesnych technik pracy z uczniem, rodzicem i nauczycielem (nauka i rozwój kompetencji społecznych, techniki drama-, muzyko- i arteterapii)

Odbiorcy w wymiarze docelowym:

Odbiorcy	Charakterystyka	Interesy	Znaczenie dla projektu / uzasadnienie wyboru
Młodzież gimnazjalna z terenu woj. lubelskiego, zagrożona wykluczeniem społecznym	– szacunki WSZiA określają tę grupę na ok. 7000 – 9000 uczniów, - często z rodzin dysfunkcyjnych, - osoby o niskich kompetencjach społecznych,	wyposażenie w dodatkowe umiejętności, poznanie nowych metod pracy, rozwój zawodowy	Znaczenie dla projektu – kluczowe. Podstawowi odbiorcy działań, w kluczowym dla wyborów życiowych wieku

Użytkownicy w wymiarze docelowym:

Użytkownicy	Charakterystyka	Interesy	Znaczenie dla projektu / uzasadnienie wyboru
Nauczyciele	pracownicy lubelskich gimnazjów, posiadający kwalifikacje pedagogiczne, wysokie kwalifikacje w pracy edukacyjnej, stosunkowo niskie kompetencje w stosowaniu nowych metod pracy wychowawczej. Liczba użytkowników w wymiarze docelowym szacowana jest na ok. 7000 (z ok. 42 tysięcy nauczycieli na terenie Lubelszczyzny)	wyposażenie w dodatkowe umiejętności, poznanie nowych metod pracy, rozwój zawodowy	Znaczenie dla projektu – kluczowe. Podstawowi adresaci upowszechniania, których działanie może przyczynić się do uzyskania efektu kuli śnieżnej.
Organy prowadzące	odpowiedzialność za działanie szkół ⁵ , dysponowanie środkami finansowymi na działalność szkół, brak realnego wpływu na procesy wychowawcze. Liczba organów prowadzących na terenie Lubelszczyzny szacowana jest na ponad 300 (gminy, powiaty, or-	wprowadzenie do szkół nowoczesnych metod pracy wychowawczej, które w przyszłości obniżą zjawisko niedostosowania społecznego i nastąpi zmniejszenie nakładów na eliminowanie skut-	Kluczowi decydenci, odpowiedzialni za wdrożenie Modelu w praktycznej działalności pedagogicznej.

⁵ Art. 7 ust.1 Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty

	ganizacje pozarządowe)	ków niedostosowania społecznego	
Inne instytucje (MCPR ⁶ , LSCDN ⁷ , Sądy Rodzinne)	wspieranie działalności edukacyjnej, wychowawczej i opiekuńczej szkół i placówek oświatowych	pozyskanie nowych, atrakcyjnych programów do realizacji własnych statutowych zadań	Znaczenie dla projektu wysokie – ich wsparcie we wdrażaniu ułatwi podjęcie decyzji o stałym jego stosowaniu.

Dotychczasowe, autonomiczne działania wielu instytucji są kosztowne. Projekt proponuje rozwiązania, które będą:

- docelowo zmniejszały nakłady na wsparcie młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym, (zamiast niwelować skutki, zwalczane będą przyczyny problemów, dodatkowo nowe kompetencje u nauczycieli pozwolą na nowoczesną pracę pedagogiczną),
- tworzyły nowe kompetencje wśród nauczycieli, rodziców, przez co możliwe będzie uzyskanie efektu naśladownictwa (kuli śniegowej), co również zmniejszy w przyszłości koszty działań interwencyjnych,
- integrowały aktywność różnych instytucji, (MCPR, szkoła, uczelnia wyższa), przez co ich działania nie będą się uzupełniały (uniknięcie mnożenia kosztów tych samych działań).

Proponowane rozwiązania nie są kosztowne – bazują na standardowych procedurach pracy pedagogicznej w szkołach. Nie zakładają nowego finansowania. Projektodawcy wychodzą z założenia, że w przypadku zalecenia przez organy nadzoru pedagogicznego i organy prowadzące stosowania zaproponowanej innowacji w pracy szkoły nauczyciele w ramach aktualnego budżetu są w stanie stosować proponowane rozwiązania. Istota problemu polega na motywacji i zmianie podejścia do pracy - profilaktyka zamiast interwencji.

Nowe, proponowane rozwiązanie będzie efektywne Nie ma możliwości porównania kosztów innowacji w projekcie z kosztami podobnymi z innych działań w podobnych obszarach, bowiem nie prowadzono dotąd tak kompleksowego wsparcia. Jednak biorąc pod uwagę, że osoby objęte tego typu wsparciem mogą rozwinąć swoją aktywność i zmniejszyć koszty np. interwencji kryzysowej czy pomocy socjalnej – efekt finansowy może być wysoki.

Trudno oszacować koszty zaniechania stosowania innowacji, gdyż dotyczą one bardzo rozległych obszarów. Należy je rozpatrywać przede wszystkim na płaszczyźnie ekonomicznej, ale także psychologicznej. W odniesieniu do tej pierwszej należałoby uwzględnić utraczone korzyści dla społeczeństwa, wynikające z niewykorzystania potencjału ludzi zagrożonych wykluczeniem społecznym i koniecznością ponoszenia dodatkowych nakładów np. na pomoc społeczną. W odniesieniu do drugiej płaszczyzny możemy mówić o możliwej frustracji ze strony osób zagrożonych wykluczeniem społecznym wynikającej z stereotypu osoby wykluczonej jako człowieka z marginesu społecznego, nieroba, alkoholika. Reasumując, koszty zaniechania stosowania innowacji są ogromne i dotyczą rozległych obszarów, przy czym nie jest możliwe wyrażenie ich w postaci kwotowej.

⁶ Miejskie Centrum Pomocy Rodzinie

⁷ Lubelskie Samorządowe Centrum Doskonalenia Nauczycieli

Warunkami, jakie muszą być spełnione, aby innowacja działała właściwie, są:

- odpowiedni wybór i przygotowanie pedagogów i trenerów do pracy z osobami zagrożonymi wykluczeniem społecznym,
- wysokie zmotywowanie odbiorców,
- ścisła współpraca ze szkołami, nauczycielami na etapie testowania i wdrażania modelu,
- odpowiednio przeprowadzone upowszechnianie i włączanie do głównego nurtu polityki, tak, aby jak najwięcej szkół i organów prowadzących poznało Model oraz by decydenci pozytywnie ocenili proponowane do włączenia do polityki rekomendacje,

Efektami zastosowania innowacji u odbiorców będzie:

- poprawna komunikacja interpersonalna,
- integrowanie się w grupie,
- usprawnienie funkcji percepcyjno-motorycznych,
- poprawa kondycji psychofizycznej, wzrost pozytywnego nastawienia do życia i wzmocnienie sił witalnych,
- zdolności do nawiązywania więzi i przyjaźni oraz prawidłowych relacji z rówieśnikami, jak również osobami dorosłymi,
- umiejętności wychodzenia z sytuacji konfliktowych bez uciekania się do stosowania przemocy,
- asertywność, zdolność do opierania się naciskom ze strony rówieśników,
- zwiększenie jakości życia poprzez udział w kulturze,
- uwrażliwienie na muzykę i szeroko rozumianą sztukę,
- uwrażliwienie na piękno zawarte w otaczającym świecie,
- poprawa rezultatów w zakresie osiągnięć szkolnych.

Natomiast efekty, które zamierza się uzyskać u użytkowników to:

- wzrost motywacji do doskonalenia własnego warsztatu pracy,
- opanowanie nowych umiejętności praktycznego zastosowania różnych metod pracy wychowawczej z wykorzystaniem kulturoterapii, arteterapii, muzykoterapii, dramatoterapii,
- umiejętności rozpoznawania problemów uczniowskich i doboru odpowiednich metod ich rozwiązywania,
- opanowanie umiejętności w zakresie ujawnienia i rozładowania zablokowanych emocji i napięć u uczniów,
- opanowanie umiejętności w zakresie integrowania grupy oraz poprawy komunikacji interpersonalnej wśród uczniów.

Elementy, jakie obejmować będzie innowacja:

Produkt finalny czyli „Zintegrowany Model Kulturoterapii Młodzieży Zagrożonej Wykluczeniem Społecznym” składał się będzie z:

- podręcznika *Zintegrowanego Modelu Kulturoterapii...*,
- zestawu programów, technik i narzędzi edukacyjnych w zakresie drama-, muzyko- i arteterapii,
- zestawu technik, narzędzi i dobrych praktyk kompleksowej budowy systemu wartości u młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym,
- zestawu innowacyjnych narzędzi pracy wychowawczej, wraz z zestawem materiałów do warsztatów dla nauczycieli.

Podręcznik zawierał będzie:

1. Komponent budowy systemu wartości i kompetencji społecznych:

- a. Doskonalenie umiejętności komunikacji interpersonalnej uczniów i rodziców,
- b. Rozwijanie umiejętności posługiwania się komunikatem typu „ja” przez dzieci i rodziców,
- c. Kształtowanie umiejętności mediacyjnych i rozwiązywania konfliktów,
- d. Rozwijanie zainteresowań rodzin szeroko pojętą kulturą oraz zdrową rekreacją,
- e. Rozwijanie umiejętności autoprezentacji i redukcji stresu.

2. Komponent wychowania przez kulturę i kształtowania kompetencji artystycznych:

- a. Zapoznanie uczniów z różnymi rodzajami aktywności kulturalnej,
- b. Rozwój umiejętności i kompetencji artystycznych (muzyka, plastyka, teatr),
- c. Rozwój umiejętności pracy grupowej z wykorzystaniem kulturoterapii,
- d. Uwrażliwienie odbiorców na piękno zawarte w muzyce, plastyce, teatrze.

3. Komponent edukacji nauczycieli na rzecz wykorzystania kulturoterapii w pracy pedagogicznej:

- a. Kształtowanie postawy asertywnej w celu minimalizacji postaw agresywnych i unikających u uczniów,
- b. Kształtowanie postaw empatycznych wychowanków,
- c. Kształtowanie tolerancji i akceptacji wobec różnorodności postaw i cech charakteru,
- d. Aktywizowanie i podtrzymywanie aktywnego udziału w kulturze i społeczeństwie,
- e. Doskonalenie warsztatu pedagogicznego z zakresu aktywizujących metod rozwijających kompetencje społeczne uczniów,
- e. Rozwijanie umiejętności mediacyjnych,
- f. Doskonalenie umiejętności diagnostycznych,
- g. Doskonalenie umiejętności kształtowania relacji i więzi grupowych.

Jednym z kluczowych części produktu finalnego będzie także zestaw programów zajęć i technik pracy z uczniem w zakresie:

Budowa systemu wartości i rozwój kompetencji społecznych - przykłady zajęć

Temat: Kontrakt grupowy

Cel: integracja grupy i tworzenie norm grupowych

Środki dydaktyczne: flamastry, duży karton lub arkusz szarego papieru do pakowania

Czas: 20 min

Przebieg zajęć:

Na dużym arkuszu papieru/kartonu ustalamy zasady, które powinny być przestrzegane podczas zajęć. Każdy ma możliwość wypowiedzenia się co jest dla niego ważne, zarówno prowadzący jak i uczestnik, wszyscy dyskutują nad proponowanymi zasadami i po ogólnej akceptacji zapisujemy na arkuszu. Każdy uczestnik powinien podpisać się pod kontraktem, który powinien być w widocznym miejscu. Prowadzący może podczas zajęć odwoływać się do ustalonych zasad.

Temat: Drzewo grupy

Cel: integracja grupy i akceptacja

Środki dydaktyczne: farby lub kredki, flamastry, duży karton lub arkusz szarego papieru do pakowania

Czas: 20 min

Przebieg zajęć:

Na dużym arkuszu papieru/kartonu rysujemy pień i gałęzie drzewa. Następnie każdy uczestnik odrysowuje (lub odbija farbą) swoją dłoń, która pełni rolę liścia na drzewie. Każdy uczestnik podpisuje środkową część swojej odbitej dłoni swoim imieniem. Następnie na palcach dłoni należy wypisać swoje pozytywne i negatywne cechy charakteru, po jednej na każdym

palcu, zaczynając od pozytywnej. Ukończone drzewo zawieszamy w widocznym miejscu. Wszyscy uczestnicy mogą zapoznać się ze swoimi wizytówkami i samooceną.

Temat: Dokąd zmierzam?

Cel: poznanie grupy, integracja, określanie celów życiowych

Środki dydaktyczne: formularz z odciskiem stopy, flamastry, taśma klejąca

Czas: 15 minut

Przebieg zajęć:

Każdy uczestnik zapisuje na formularzu stopy co chciałby osiągnąć lub zmienić w tym roku (oceny, umiejętności, zainteresowania ...). Wszyscy po wypisaniu głośno odczytują i przyklejają stopy w przygotowanym miejscu aby wskazywały ścieżkę.

Wychowanie przez kulturę i kształtowania kompetencji artystycznych – przykłady zajęć i programów

MUZYKOTERAPIA

Warsztaty dla uczniów:

- Wokalno-instrumentalna ekspresja muzyczna - (nauka gry na gitarze i keyboardzie, muzykowanie zespołowe, karaoke);
- Kreatywność muzyczna – tworzenie muzyki z wykorzystaniem komputerowych edytorów muzycznych;
- Percepcja muzyki artystycznej i popularnej – (przygotowanie i prezentacja pokazów multimedialnych, słuchanie wybranych przykładów, muzyka relaksacyjna, udział w koncertach muzyki popularnej lub artystycznej);
- Koncert muzyczny oraz prezentacja kreatywności muzycznej.

Warsztaty dla nauczycieli:

- Formy aktywności muzycznej uczniów – ze szczególnym uwzględnieniem kreatywności i percepcji muzycznej;
- Nauka gry na gitarze i innych instrumentach szkolnych – problemy wykonawstwa artystycznego i muzykowania zespołowego;
- Wartości wychowawcze muzyki – wykorzystanie muzyki w pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych.

Zajęcia praktyczne dla rodziców:

- Wspólne uczestnictwo w koncertach i zajęciach towarzyszących – przygotowanie do odbioru dzieła muzycznego;
- Współorganizacja koncertu muzycznego uczniów oraz udział w prezentacji podsumowującej kreatywność muzyczną uczniów.

ARTETERAPIA

Warsztaty dla uczniów (plastyczne):

- Kolorowanie gotowych wzorów mandali - znaczenie barw i symboli występujących w mandali;
- Projektowanie i realizacja własnych pomysłów, wypełnianie konturu koła symbolami i kolorami według własnej koncepcji;
- Tworzenie wspólnego dzieła plastycznego poprzez połączenie wykonanych indywidualnie kompozycji. Omówienie procesu twórczego;
- Prezentacja wykonanej pracy w środowisku szkolnym i lokalnym z elementami happeningu.

Warsztaty dla uczniów (fotograficzne):

- Podstawy obsługi sprzętu fotograficznego - zasady ekspozycji zdjęć, komputerowa edycja, podstawy stereofotografii;
- Zajęcia terenowe – przygotowanie materiału fotograficznego, dokumentalnego, (reportaż: moje miasto, tolerancja, pory roku lub inne zaproponowane przez uczestników);

- Przygotowanie wystawy fotograficznej lub prezentacji zdjęć z odpowiednio dobraną muzyką.

Warsztaty dla nauczycieli (plastyczne i fotograficzne):

- Mandali - technika pracy w arteterapii;
- Fotografia radość życia – wykorzystanie fotografii na zajęciach z młodzieżą trudną.

Zajęcia praktyczne dla rodziców (plastyczne i fotograficzne):

- Wspólne zwiedzanie galerii, happening, organizacja wystawy plastycznej i fotograficznej, przygotowanie prezentacji zdjęć wraz z odpowiednio dobraną muzyką.

DRAMATERAPIA (FILM I TEATR)

Warsztaty dla uczniów (filmowe):

- Podstawy wiedzy o filmie - język filmu, scenariusz filmu, plany i ujęcia, amatorskie narzędzia filmowe (kamera, aparat fotograficzny z funkcją „filmowania”, telefon komórkowy), programy komputerowe do edycji filmu, edycja filmu; montaż, efekty i udźwiękowienie;
- Zajęcia terenowe – przygotowanie materiału filmowego, dokumentalnego lub fabularnego (tematy zaproponowane przez uczestników warsztatów);
- Przygotowanie seansu filmowego wykonanych prac.

Warsztaty dla nauczycieli (filmowe):

- Telefon komórkowy narzędziem uczniowskiej ekspresji filmowej.

Zajęcia praktyczne dla rodziców (filmowe):

- Przygotowanie i uczestnictwo w seansie filmowym prezentującym prace uczniów.

Warsztaty dla uczniów (drama):

- Spektakl teatralny dla uczniów;
- Poznanie elementów warsztatu aktorskiego - rozwijanie wyobraźni, kreatywności, zdolności artystycznych, koncentracji i uwagi, wytrwałości, nabywanie umiejętności autoprezentacji, współpracy z rówieśnikami, umiejętności ekspresji indywidualnej poprzez realizację ćwiczeń fizycznych, aktorskich, muzyczno-rytmicznych, oddechu i głosu;
- Współczesne problemy młodzieży, zagrożenia – temat zaproponowany przez prowadzącego i uzgodniony z uczestnikami warsztatów (wykorzystanie metody dramy).

Warsztaty dla nauczycieli (drama):

- Drama w profilaktyce społecznej.

Zajęcia praktyczne dla rodziców (drama):

- Wspólne z dziećmi uczestnictwo w spektaklu teatralnym.
- Pomoc w przygotowaniu i udział w podsumowaniu zajęć teatralnych.

IV. PLAN DZIAŁAŃ W PROCESIE TESTOWANIA PRODUKTU FINALNEGO

Produkt finalny czyli „Zintegrowany Model Kulturoterapii Młodzieży Zagrożonej Wykluczeniem Społecznym, składający się z:

- podręcznika *Zintegrowanego Modelu Kulturoterapii...*,
- zestawu programów, technik i narzędzi edukacyjnych w zakresie drama-, muzyko- i arteterapii,
- zestawu technik, narzędzi i dobrych praktyk kompleksowej budowy systemu wartości u młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym,
- zestawu innowacyjnych narzędzi pracy wychowawczej, wraz z zestawem materiałów do warsztatów dla nauczycieli.

będzie testowany z udziałem zarówno użytkowników, jak i odbiorców, na których składają się następujące grupy:

- uczniowie gimnazjów (odbiorcy),

- szkoły wybrane do testowania (użytkownicy),
- nauczyciele i przedstawiciele instytucji pomocy społecznej i wczesnej interwencji (użytkownicy),
- rodzice i uczniowie z wybranych do testowania szkół (odbiorcy).

Dobór grupy użytkowników biorących udział w testowaniu będzie miał kilka etapów:

1. W procesie badań, prowadzonych na potrzeby niniejszego projektu zdefiniowano:

- główne obszary problemowe (przyczyny zagrożeń wykluczeniem społecznym na terenie miasta Zamość, najczęściej występujące zjawiska niedostosowania społecznego, zakres aktywności szkół itd.)
- szkoły o największym poziomie zagrożeń wykluczeniem społecznym, indeksy uczestnictwa w kulturze,
- zakres aktywności szkół w obszarze wykorzystania narzędzi kulturoterapeutycznych w pracy dydaktycznej.

2. Na podstawie powyższych badań, po konsultacji z organem prowadzącym zostaną wybrane 3 szkoły, które będą testować *Zintegrowany Model (...)*. Za kryteria wyboru szkół służyć będą:

- wyniki badań, prowadzonych na potrzeby projektu,
- opinie dyrekcji szkół,
- opinie MCPR.

3. Następnym etapem testowania będzie dobór odbiorców – uczniów i rodziców zagrożonych wykluczeniem społecznym. Dobór ten będzie realizowany przez pracowników Katedry Pedagogiki WSZiA, na podstawie rekomendacji nauczycieli wychowawców, przedstawicieli instytucji pomocy społecznej i MCPR. Za główne kryteria uczestnictwa w testowaniu zostaną przyjęte:

- opinia nauczycieli wychowawców o potencjalnym zagrożeniu ucznia wykluczeniem społecznym,
- informacja MCPR ,
- informacja Kuratora Sądowego o podleganiu rodziny opiece.

4 Propozycje uczniów uczestniczących w testowaniu zostaną zgłoszone przez wychowawców i pedagogów szkolnych. Następnie zespół, w skład którego wchodzić będą:

- przedstawiciele Katedry Pedagogiki WSZiA,
- przedstawiciel Dyrekcji szkoły,
- przedstawiciel MCPR,
- przedstawiciel kuratorów sądowych

dokona ostatecznego wyboru grupy uczniów testujących produkt (kryteria wyboru to poziom zagrożenia wykluczeniem, zaangażowanie w prace, zakres problemów wychowawczych). Zostanie zrekrutowanych 45 uczniów, po 15 z każdej wytypowanej szkoły. Rodzice i uczniowie zostaną poinformowani o uczestnictwie w projekcie innowacyjnym, w którym uzyskają dodatkowe kompetencje. Liczba 15 uczniów w szkole nie wydaje się wygórowana – przeciętnie w gimnazjum zamojskim, w jednym roczniku do szkoły uczęszcza 90 uczniów (a więc baza wyboru uczniów do testowania wynosi ok. 180 na szkołę – klasy I i II)

Zakłada się, że czynnikami motywującymi uczniów do uczestnictwa w projekcie będą:

- możliwość nabycia ciekawych, nowych umiejętności (nauka gry na gitarze, nauka asertywnych zachowań),
- szansa rozwoju zdolności i talentów, dotychczas zaniedbana z uwagi na sytuację ro-

- dzinna. Ekonomiczna,
- opinia nauczycieli – wychowawców i pedagogów szkolnych,

W każdej ze szkół uczestniczących w realizacji projektu wyłoniona zostanie grupa nauczycieli testujących produkt (po 10 nauczycieli z każdej szkoły - razem 30). **Udział nauczycieli będzie miał charakter dobrowolny. Za kryterium wyboru nauczycieli do testowania produktu zostaną przyjęte:**

- **chęć uczestnictwa w innowacyjnym przedsięwzięciu pedagogicznym,**
- **praca w gimnazjum jako nauczyciel wychowawca, pedagog szkolny, nauczyciel – opiekun świetlicy szkolnej,**
- **dobrowolna deklaracja testowania zaproponowanych narzędzi pracy i uczestnictwa w warsztatach ponoszących kwalifikacje.**

Czynnikami motywującymi nauczycieli do uczestnictwa będą:

- możliwość realizacji innowacyjnych działań w ramach tzw. godzin karcianych”
- możliwość nabycia dodatkowych kwalifikacji, potwierdzonych świadectwem WSZiA,
- poznanie nowatorskich technik pracy z młodzieżą zagrożoną wykluczeniem,
- uczestnictwo w projekcie innowacyjnym POKL

Procedura testowania modelu

1. Komponent budowy systemu wartości i kompetencji społecznych

Przygotowane wcześniej scenariusze zajęć i nowe techniki będą testowane w trakcie warsztatów i spotkań z uczniami i rodzicami. W efekcie zweryfikowane zostaną zarówno wcześniej przygotowane scenariusze i techniki pracy jak i ich wymiar czasowy.

- warsztaty dla rodziców i uczniów w zakresie komunikacji interpersonalnej: podczas zajęć uczeń pozna zasady aktywnego słuchania, uświadomi sobie różnorodność komunikatów, którymi posługujemy się na co dzień oraz nauczy się wykorzystywać różne formy komunikacji w porozumiewaniu się z ludźmi (24 warsztaty), rozładowywanie agresji (24 warsztaty), treningu relaksacji i wizualizacji (24 spotkania), przemoc i cyberprzemoc (24 warsztaty),
- wsparcie psychologiczne dla rodziców, uczniów i nauczycieli (konsultacje i zajęcia).
- długość trwania warsztatów zależna będzie od percepcji i zaangażowania uczestników,

2. Komponent wychowania przez kulturę i kształtowania kompetencji artystycznych. Przygotowane wcześniej scenariusze zajęć i nowe techniki będą testowane w trakcie warsztatów i spotkań z uczniami i rodzicami. W efekcie zweryfikowane zostaną zarówno wcześniej przygotowane scenariusze i techniki pracy jak i ich wymiar czasowy.

- zajęcia z arte-, drama- i muzykoterapii dla rodzin (po 3 spotkania w miesiącu, łącznie 9 kwartałnie, przez okres 24 miesięcy), nauka, wspólne działania,
- kulturoterapia dla opornych - działania praktyczne dla rodziców i uczniów. Zadanie opierać się będzie na prowadzeniu zajęć/spotkań z uczestnikami z wykorzystaniem muzykoterapii, arteterapii oraz dramaterapii. Szczególna uwaga zostanie zwrócona na uwrażliwienie młodzieży na piękno otaczającego świata, zawarte w sztuce, muzyce, architekturze i literaturze (wspólne wyjścia rodziców i dzieci do kina, wspólna organizacja imprez artystycznych – 3 wydarzenia w miesiącu),
- organizacja szkoły przetrwania dla gimnazjalistów – integracja i budowa kompetencji społecznych (2 edycje w trakcie projektu, po 45 osób),
- warsztaty mediacyjne: zorganizowanie warsztatów z zakresu mediacji koleżeńskiej w celu przygotowania uczniów do udzielania pomocy koleżeńskiej. Warsztatami zostaną objęci uczniowie, nauczyciele i rodzice (łącznie 180 godz. zajęć).

3. Komponent edukacji nauczycieli na rzecz wykorzystania kulturoterapii w pracy pedagogicznej Nauczyciele w ramach warsztatów i zajęć uzyskają nowe kompetencje. Ich wiedza zostanie uzupełniona o nowe umiejętności. Koncepcje teoretyczne zostaną zweryfikowane przez praktyków.

- warsztaty dla nauczycieli w zakresie zastosowanie kulturoterapii w procesie wychowania. Polegać będzie na przeprowadzeniu cyklu warsztatów edukacyjnych nt. muzykoterapii, arteterapii oraz dramaterapii w procesie wychowawczym (24 zajęcia warsztatowe w trakcie realizacji fazy testowania).

Etap testowania trwał będzie do marca 2013 roku. W jego trakcie wszystkie komponentu podlegać będą monitoringowi, prowadzonemu przez specjalistę projektodawcy. Raporty przekazywane będą do Kierownika Projektu, Opiekuna Metodycznego i Rady Rozwoju Projektu. Konieczne zmiany w harmonogramach, planach i programach będą realizowane na bieżąco.

W wyniku procesu testowania zweryfikowane zostaną:

- narzędzia budowy systemu wartości i kompetencji społecznych,
- narzędzia wychowania przez kulturę i kształtowania kompetencji artystycznych,
- narzędzia edukacji nauczycieli na rzecz wykorzystania kulturoterapii w pracy pedagogicznej

W efekcie projektodawca będzie mógł zaproponować ostateczną, przetestowaną i zweryfikowaną praktycznie wersję Produktu finalnego czyli „*Zintegrowanego Modelu Kulturoterapii Młodzieży Zagrożonej Wykluczeniem Społecznym, składającego się z:*

- podręcznika *Zintegrowanego Modelu Kulturoterapii...*,”
- zestawu programów, technik i narzędzi edukacyjnych w zakresie drama-, muzyko- i arteterapii,
- zestawu technik, narzędzi i dobrych praktyk kompleksowej budowy systemu wartości u młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym,
- zestawu innowacyjnych narzędzi pracy wychowawczej, wraz z zestawem materiałów do warsztatów dla nauczycieli.

Monitoring

Kluczowe znaczenie dla projektu, z uwagi na jego zasięg, skomplikowanie i przede wszystkim specyfikę odbiorców działań będzie miał monitoring. W projekcie zaplanowano stanowisko osoby ds. monitoringu. Zajmować je będzie osoba o odpowiednim doświadczeniu (audytor, zajmujący się w przeszłości nadzorem systemu zarządzania jakością pracy uczelni) Osoba odpowiedzialna za monitoring i ewaluację będzie przygotowywała kwartalne raporty o postępie osiągania celów projektu.

Planowany jest ciągły monitoring tak, aby w razie wystąpienia ewentualnych problemów na bieżąco reagować. Za jego prowadzenie odpowiadać ma personel projektu, który będzie zbierał informacje o przebiegu testowania i analizował uzyskiwane wyniki. Odbiorcy projektu objęci zostaną badaniami ewaluacyjnymi przed rozpoczęciem testowania, w jego trakcie oraz po zakończeniu. Tym samym ich opinie na temat produktu będą na poszczególnych etapach jego testowania rejestrowane i porównywane ze sobą. Ponadto na bieżąco odbywać się będą spotkania monitoringowe odbiorców z ekspertami i personelem projektu, na których omawiane będą konkretne zajęcia realizowane w ramach projektu.

Odbiorcy w czasie tych spotkań będą formułowali swoje opinie i rekomendacje dotyczące proponowanych zmian w produkcie finalnym, co będzie odpowiednio rejestrowane w proto-

kołach ze spotkań oraz w kartach monitorujących zawierających ocenę poszczególnych form wsparcia i propozycje zmian. W ten sposób zostanie zapewniony wpływ odbiorców na ostateczny kształt produktu finalnego. Zostaną również opracowane formularze do notowania uwag – dla ekspertów i personelu. Oceny prawidłowości testowania będą dokonywali wspólnie kierownik projektu wraz z ekspertami po zapoznaniu się z danymi z monitoringu oraz po zasięgnięciu opinii odbiorców podczas wyżej wymienionych spotkań. Oni także będą podejmować decyzje o wprowadzeniu ewentualnych korekt.

Monitorowane będą:

- **postęp osiągania celów projektu, zarówno w obszarze testowania jak i upowszechniania oraz włączania do głównego nurtu polityki,**
- **postęp powstawania produktów w ramach projektu,**
- **liczba uczestników projektu,**
- **sprawność realizacji działań i utrzymywania harmonogramu projektu**

W procesie monitoringu wykorzystane zostaną następujące metody i narzędzia:

- **Sprawozdania z realizacji zadań projektowych i analiza dokumentów: analiza ilościowa, jakościowa, formalna – raporty kwartalne**
- **Metoda sondażu, która zawiera: techniki sondażu z zastosowaniem ankiety oraz techniki sondażu z zastosowaniem wywiadu – raporty kwartalne**
- **Metoda obserwacji: technika obserwacji standaryzowanej, niestandaryzowanej- raporty indywidualne z pracy z poszczególnymi grupami odbiorców testowania**
- **Metoda indywidualnych przypadków – analizy szczególnych przypadków z etapu testowania i upowszechniania**
- **Metoda dialogowa: rozmowa indywidualna, grupowa – działania realizowane w trybie ciągłym w trakcie testowania i upowszechniania**

Osoba odpowiedzialna za monitoring gromadzić będzie całość dokumentacji monitoringowej i przekazywać będzie na bieżąco informacje z postępu osiągania celów projektu do Kierownika Projektu i Opiekuna Metodycznego, w celu ewentualnej korekty działań i poprawy jakości realizacji projektu.

V. SPOSÓB SPRAWDZENIA, CZY INNOWACJA DZIAŁA

Produkt finalny czyli „Zintegrowany Model Kulturoterapii Młodzieży Zagrożonej Wykluczeniem Społecznym, składający się z:

- podręcznika *Zintegrowanego Modelu Kulturoterapii...*,
- zestawu programów, technik i narzędzi edukacyjnych w zakresie drama-, muzyko- i arteterapii,
- zestawu technik, narzędzi i dobrych praktyk kompleksowej budowy systemu wartości u młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym,
- zestawu innowacyjnych narzędzi pracy wychowawczej, wraz z zestawem materiałów do warsztatów dla nauczycieli

będzie oceniany pod względem skuteczności wielotorowo:

- **za pośrednictwem szkół: na podstawie opinii nauczycieli i informacji pedagogów o spadku zachowań dysfunkcyjnych,**
- **na podstawie własnych badań ewaluacyjnych,**
- **na podstawie ewaluacji zewnętrznej, zleconej ekspertom**

W przypadku nauczycieli narzędzia ewaluacyjne planowane do zastosowania to:

- metoda obserwacji,

- metoda indywidualnych przypadków,

W obszarze badań własnych zakłada się zastosowanie sondażu diagnostycznego.

Miarą sukcesu innowacji będzie:

- spadek (dzięki zastosowaniu opracowanej metodologii i objęciu wsparciem 45 uczniów szkół gimnazjalnych) zachowań dysfunkcyjnych (o 30% w stosunku do czasu przed rozpoczęciem testowania) wśród w/w osób, a także wzrost ich zainteresowania udziałem w korzystaniu z kultury,
- wzrost kompetencji (dzięki zastosowaniu opracowanej metodologii i objęciu wsparciem 30 nauczycieli / wychowawców szkół gimnazjalnych) i motywacji stosowania kulturoterapii w pracy z młodzieżą zagrożoną wykluczeniem społecznym – przewidywany efekt to ponad 50% odsetek użytkowników, którzy będą skłonni stosować nowe metody.

Powyższe wskaźniki zostaną zweryfikowane w trakcie badań ewaluacyjnych, ankietowych w trakcie realizacji projektu - zostaną do nich skierowane trzy ankiety ewaluacyjne: przed rozpoczęciem wsparcia (ewaluacja ex ante), w połowie wsparcia (ewaluacja mid term) oraz po jego zakończeniu (ewaluacja ex post). Pozwoli to na stałe monitorowanie przebiegu wsparcia i oddziaływania produktu na grupę poddaną testowaniu. Za realizację ewaluacji wewnętrznej odpowiedzialny będzie personel projektu, przygotowujący w tym celu odpowiednie narzędzia badawcze, zbierający dane i opracowujący wyniki w postaci raportu badawczego.

Przedmiotem pomiaru będzie poziom skuteczności zastosowanej metodologii. O tym, że jest ona skuteczna, świadczyć będzie istotna różnica w liczbie zachowań dysfunkcyjnych w szkołach objętych testowaniem przed rozpoczęciem wsparcia i po otrzymanym wsparciu.

Zbierane będą również przez personel projektu wszystkie opinie i dane dotyczące wypracowanej metodologii uzyskane podczas monitoringu, zarówno od odbiorców – rodziców i dzieci jak i użytkowników – nauczycieli, w trakcie testowania produktu oraz podczas organizowanych seminariów konsultacyjnych (odbywających się przed rozpoczęciem wsparcia oraz po jego zakończeniu). Ponadto powyższy efekt zostanie sprawdzony poprzez zastosowanie ewaluacji zewnętrznej.

Ewaluacja produktu finalnego zostanie zlecona zewnętrznej firmie ewaluacyjnej. **Jej celem będzie ocena, czy „Zintegrowany Model Kulturoterapii Młodzieży Zagrożonej Wykluczeniem Społecznym, składający się z:**

- podręcznika *Zintegrowanego Modelu Kulturoterapii...*,
- zestawu programów, technik i narzędzi edukacyjnych w zakresie drama-, muzyko- i arteterapii,
- zestawu technik, narzędzi i dobrych praktyk kompleksowej budowy systemu wartości u młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym,
- zestawu innowacyjnych narzędzi pracy wychowawczej, wraz z zestawem materiałów do warsztatów dla nauczycieli

prowadzi do zmniejszenia poziomu zagrożenia wykluczeniem społecznym i czy jest skuteczny.

Pytania kluczowe, na które ewaluacja ma odpowiedzieć, to:

- w jakim stopniu opracowana metodologia jest odpowiednia, biorąc pod uwagę cel, któremu ma służyć? (na skali 5-stopniowej),

- w jakim stopniu proponowane w metodologii rozwiązania są odpowiednie dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym? (na skali 5-stopniowej),
- w jakim stopniu opracowana metodologia jest skuteczna, tzn. może spowodować, że objęte jej działaniem osoby będą mniej podatne na wykluczenie? (na skali 5-stopniowej),
- w jakim stopniu opracowana metodologia jest faktycznie lepsza, bardziej skuteczna i bardziej efektywna niż rozwiązania dotychczas stosowane w zakresie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu? (na skali 5-stopniowej),
- który punkt metodologii (które z rozwiązań w niej zawartych) jest jej najmocniejszą stroną, a który najsłabszą?,
- jak oceniane są zawarte w metodologii poszczególne rozwiązania kierowane do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym?,
- w jakim stopniu proponowane podejście jest atrakcyjną alternatywą dla metod stosowanych dotychczas (czy jest bardziej skuteczne, tańsze czy efektywne)? (na skali 5-stopniowej),
- co może wpływać na skuteczność proponowanego podejścia (metody pracy, dobór grup docelowych, organizacja procesu wsparcia, inne czynniki)?,
- czy możliwe jest zwiększenie skuteczności proponowanych metod i pod jakimi warunkami?,
- jakie są propozycje zmian w oferowanych w metodologii formach wsparcia?

Kryteria, w oparciu o które ewaluacja zewnętrzna powinna zostać przeprowadzona, są następujące:

- **trafność** – ocena, w jakim stopniu założone cele leżące u podstaw opracowanej metodologii odpowiadają zidentyfikowanym problemom i rzeczywistym potrzebom do zaspokojenia w obszarze związanym z przeciwdziałaniem wykluczeniu społecznemu,
- **efektywność** – ocena, na ile przygotowana metodologia jest programem ekonomicznym, tzn. jaki jest stosunek poniesionych na jej realizację nakładów (zasobów finansowych, ludzkich, czasu) do przewidywanych do osiągnięcia wyników i rezultatów,
- **skuteczność** – ocena, do jakiego stopnia zakładane cele metodologii mogą zostać osiągnięte,
- **oddziaływanie/ wpływ** – ocena stopnia, w jakim opracowana metodologia będzie mogła być zastosowana w odniesieniu do szerszej grupy osób zagrożonych wykluczeniem społecznym,
- **trwałość efektów** – ocena, czy pozytywne efekty proponowanej metodologii mogą trwać po zakończeniu projektu.

Zewnętrzny ewaluator zostanie wyłoniony w trybie otwartego naboru po uprzednim rozeznaniu rynku zgodnie z zasadą efektywnego zarządzania finansami obowiązującą w Wytocznych w zakresie kwalifikowania wydatków POKL. Do zadań ewaluatora należeć będzie: zorganizowanie ewaluacji, opracowanie metodologii i narzędzi badawczych, zrealizowanie badania, opracowanie wyników ewaluacji, sporządzenie raportu ewaluacyjnego zawierającego wnioski i rekomendacje.

VI. STRATEGIA UPOWSZECHNIANIA

Podstawowym celem działań upowszechniających jest poinformowanie o wypracowanym w ramach projektu produkcie jak najszerszego grona potencjalnie zainteresowanych nim osób i instytucji. Adresatami działań upowszechniających będą:

- nauczyciele, pedagodzy, wychowawcy
- organy prowadzące,

- instytucje doskonalenia nauczycieli,
- sądy rodzinne

Uzasadnienie wyboru adresatów działań upowszechniających:

Obszary oddziaływań organów prowadzących

W obszarze oddziaływań organów prowadzących znajdują się publiczne i niepubliczne szkoły i placówki oświatowe. W ramach swojej autonomii szkoły podejmują decyzje w sprawach związanych z procesem wychowawczym. W podstawie programowej kształcenia ogólnego czytamy, iż szkoła kształtuje u uczniów postawy sprzyjające ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu, między innymi: uczciwość, wiarygodność, odpowiedzialność, wytrwałość, poczucie własnej wartości, szacunek dla innych ludzi. Kształci umiejętność pracy w grupie⁸. Realizacja tych celów odbywa się poprzez wdrażanie programów wychowawczych, które tworzone są przez rady pedagogiczne zgodnie z potrzebami społecznymi i rozwojowymi uczniów.

Odbiorcy upowszechniania

Odbiorcy upowszechniania	Charakterystyka
Nauczyciele	Pracownicy gimnazjów, posiadający kwalifikacje pedagogiczne, wysokie kwalifikacje w pracy edukacyjnej, stosunkowo niskie kompetencje w stosowaniu nowych metod pracy wychowawczej. Liczba użytkowników w wymiarze docelowym szacowana jest na ok. 7000 (z ok. 42 tysięcy nauczycieli na terenie Lubelszczyzny)
Organy prowadzące	Odpowiedzialność za działanie szkół ⁹ , dysponowanie środkami finansowymi na działalność szkół, brak realnego wpływu na procesy wychowawcze. Liczba organów prowadzących na terenie Lubelszczyzny szacowana jest na ponad 300 (gminy, powiaty, organizacje pozarządowe)
Inne instytucje (MCPR ¹⁰ , LSND ¹¹ , Sądy Rodzinne)	Wspieranie działalności edukacyjnej, wychowawczej i opiekuńczej szkół i placówek oświatowych. Szacowna liczba – ponad 50

Szkoły pracują w oparciu o przyjęte przez nauczycieli koncepcje pracy. Koncepcje te zawierają również działania o charakterze wychowawczym, będące podstawą do budowania programów wychowawczych. *Zintegrowany Model (...)* będący zbiorem programów i dobrych praktyk pracy z młodzieżą zagrożoną wykluczeniem społecznym, uwzględnia wszystkie te elementy, o których mówi podstawa programowa. Stanowić może jej uzupełnienie. Szkoły poprzez włączenie go do swojej polityki rozwojowej poszerzą ofertę programową. Jedną z barier w praktycznej realizacji *Modelu* w szkołach mogą okazać się finanse. Nauczyciele zaangażowani w działania wychowawcze powinni być odpowiednio motywowani. Dyrektorzy szkół mogą poszukać szans na wdrożenie *Modelu* wykorzystując możliwości jakie im dają rozwiązania prawne, np.:

1. na prowadzenie zajęć w zakresie kulturoterapii można przeznaczyć godziny do dyspozycji dyrektora szkoły, o których mowa w art. 42 ust. 2 ustawy Karta Nauczyciela, zgodnie z zapisami ustawy nauczyciele zobowiązani są do przeprowadzenia 1 lub 2

⁸ Na podstawie Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół.

⁹ Art. 7 ust.1 Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty

¹⁰ Miejskie Centrum Pomocy Rodzinie

¹¹ Lubelskie Samorządowe Centrum Doskonalenia Nauczycieli

- godzin tygodniowo (w zależności od typu szkoły), między innymi, zajęć wychowawczych z uczniami, z uwzględnieniem ich potrzeb rozwojowych,
2. dyrektor szkoły może wpływać na strukturę wynagrodzenia nauczycieli, dysponuje środkami finansowymi, które zgodnie z regulaminami wynagradzania nauczycieli w danej gminie, przeznacza się na dodatki do wynagrodzenia zasadniczego, jeden z takich dodatków ma charakter motywacyjny, otrzymują go nauczyciele zaangażowani w realizację zadań statutowych szkoły, dodatek ten może zostać przyznany nauczycielom realizującym zadania z zakresu kulturoterapii,

Obszar doskonalenia i kształcenia nauczycieli

Publiczne placówki doskonalenia nauczycieli prowadzone są przez samorządy wojewódzkie lub gminne. Do obowiązkowych zadań realizowanych przez publiczne placówki doskonalenia nauczycieli prowadzone przez samorządy wojewódzkie należą między innymi¹²:

1. organizowanie i prowadzenie, stosownie do potrzeb, doradztwa metodycznego dla nauczycieli,
2. organizowanie różnorodnych form współpracy i wymiany doświadczeń, w tym warsztatów, konferencji i seminariów, dla nauczycieli poszczególnych typów szkół i rodzajów placówek,
3. wspieranie inicjatyw nauczycieli oraz wspomaganie samokształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli,
4. organizowanie działań na rzecz rozwoju zawodowego nauczycieli, w szczególności we współpracy z organami sprawującymi nadzór pedagogiczny,
5. współpraca z organami prowadzącymi szkoły i placówki w zakresie doradztwa metodycznego dla nauczycieli.

Podobne zadania wykonują ośrodki prowadzone przez samorządy gminne, ze szczególnym uwzględnieniem doradztwa metodycznego.

Zintegrowany Model Kulturoterapii w Pedagogice Młodzieży Zagrożonej Wykluczeniem Społecznym to zestaw między innymi programów edukacyjnych, procedur i dobrych praktyk w pracy z uczniami, zestaw materiałów edukacyjnych, zawierający opis metod i form pracy z wykluczonymi społecznie. Jego poszczególne komponenty wpisują się w wymienione wyżej zadania realizowane przez placówki doskonalenia. Może zatem stanowić znaczący element polityki tychże placówek realizowanej w odniesieniu do szkół i placówek oświatowych. Znaczącą rolę odegrać tu powinno Lubelskie Samorządowe Centrum Doskonalenia nauczycieli, które swoim zasięgiem obejmuje całe województwo lubelskie, zatrudnia doświadczonych doradców i konsultantów, nie tylko w zakresie edukacji, ale też w zakresie zarządzania i prowadzenia procesów wychowawczych. Swoim klientom oferuje kursy, szkolenia, konferencje¹³. Wobec placówek doskonalenia nauczycieli Rozporządzenie w sprawie nadzoru pedagogicznego stawia wymagania dotyczące posiadania koncepcji pracy. Doradztwo i wsparcie w realizacji *Zintegrowanego Modelu* (...) może stać się elementem tej koncepcji, a oferta LSCDN może zostać wzbogacona o szkolenia, konferencje, kursy mające na celu doskonalenie form i metod pracy wychowawczej w oparciu o *Model*.

Obszary oddziaływania Sądów Rodzinnych

Sądy rodzinne orzekają z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego, w przypadkach czynu demoralizującego lub czynu karalnego popełnionego przez osobę nieletnią, ale także osób uzależnionych od środków odurzających czy alkoholowych¹⁴. Jedną z ustanawianych są-

¹² Na podstawie §15 ust. 1 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 19 listopada 2009 r. w sprawie placówek doskonalenia nauczycieli (Dz. U. Nr 200, poz. 1537 i Nr 218, poz. 1701).

¹³ Na podstawie informacji ze strony <http://lscdn.pl/portal/pl/53/Oferta.html>

¹⁴ S. Jakubiec, M. Głód, A. Haftek. Sądy rodzinne. Kompetencje – funkcje – organy pomocnicze. str. 3.

downie form ochrony osób, które nie mogą same prowadzić swoich spraw jest kuratela sprawowana przez kuratora, również ustanawianego przez sąd. Taką ochroną obejmuje się młodzież zagrożoną wykluczeniem społecznym. Jednym z modeli kurateli sądowej jest kuratela wychowująca. Polega na tworzeniu wokół podopiecznego odpowiedniej atmosfery, składającej go do podejmowania działania. Kurator jest organizatorem oddziaływań wychowawczych, podejmuje szeroką współpracę ze środowiskiem, dba o pełny i aktywny udział w tym procesie samego nieletniego. Wdrażanie *Zintegrowanego Modelu (...)* ma znaczenie w osiągnięciu celu jaki przed kuratorami stawiają sądy.

Wskaźniki celów i rezultatów w fazie upowszechniania:

Cele główny upowszechniania	Wskaźniki i ich wartość
Rozwój wiedzy i kompetencji nauczycieli, pedagogów, wychowawców w zakresie innowacyjnych metod profilaktyki wykluczenia społecznego	- liczba nauczycieli, pedagogów, organów prowadzących, która zostanie wyposażona w innowacyjne narzędzia profilaktyki wykluczenia społecznego, przetestowane w trakcie realizacji projektu, wartość wskaźnika ponad 300, źródło weryfikacji – listy obecności na warsztatach, konferencjach, potwierdzenie odebrania materiałów,
Cele szczegółowe upowszechniania	
Zapoznanie nauczycieli, pedagogów wychowawców z innowacyjnym narzędziem pracy z młodzieżą zagrożoną wykluczeniem społecznym, „ <i>Zintegrowanym Modelem Kulturoterapii ...</i>	- liczba nauczycieli, pedagogów i wychowawców uczestnicząca w warsztatach upowszechniających – co najmniej 120, weryfikacja: listy obecności, potwierdzenie odebrania materiałów, - liczba osób, która pobierze materiały i publikacje nt „ <i>Zintegrowanego Modelu</i> ”... ze strony internetowej projektu – co najmniej 500, weryfikacja: – licznik na stronie www - liczba artykułów w prasie lokalnej, branżowej i naukowej, poświęcona „ <i>Zintegrowanemu Modelowi...</i> ” – co najmniej 10 - weryfikacja: opublikowane materiały, - liczba wejść na stronę internetową projektu w trakcie jego realizacji – co najmniej 5000, weryfikacja – licznik na stronie www,
Przekazanie organom prowadzącym, dyrekcjom szkół, dyrekcjom ośrodków doskonalenia nauczycieli innowacyjnego narzędzia pracy z młodzieżą zagrożoną wykluczeniem społecznym, „ <i>Zintegrowanego Modelu Kulturoterapii ...</i>	- liczba przedstawicieli organów prowadzących dyrekcji szkół, dyrekcji ośrodków doskonalenia nauczycieli uczestniczących w konferencjach upowszechniających – co najmniej 120, weryfikacja: listy obecności, potwierdzenie odebrania materiałów,

Model wykorzystuje tak ważne czynniki w pracy wychowawczej jak system wartości, kompetencje społeczne. Ułatwi zatem kompleksowość oddziaływań mających na celu naukę kompetencji społecznych, słabo rozwiniętych u dzieci i młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym, takich jak umiejętność pracy w grupie, rozwiązywanie konfliktów, radzenie sobie ze stresem. Model w pełni może być wykorzystywany w Ośrodkach Kuratorskich działających przy Sądach Rejonowych. Przy Sądzie Rejonowym w Zamościu działa pięć takich Ośrodków. Ośrodki skupiają młodzież niedostosowaną społecznie, realizują programy wychowawcze z uwzględnieniem potrzeb rozwojowych i społecznych młodych ludzi. *Zintegrowany Mo-*

del (...) wzbogaci ofertę, wprowadzając atrakcyjne formy spędzania czasu wolnego, kształtując osobowość i zainteresowania młodzieży. Ma szansę stać się ważnym narzędziem w wykonywaniu postanowień Sądów Rodzinnych.

Z uwagi na powyższe planuje się następujące działania upowszechniające:

- **konferencja międzynarodowa** – zostanie zorganizowana w Zamościu, w roku 2013 dla co najmniej 50 uczestników. Zaproszeni na nią będą parlamentarzyści, przedstawiciele organów prowadzących, dyrektorzy szkół, dyrektorzy MCPR, dyrektorzy i specjaliści ośrodków doskonalenia nauczycieli, przedstawiciele sądów rodzinnych,
- **organizacja warsztatów upowszechniających model** – w 6 największych miastach Lubelszczyzny zostanie zorganizowane w roku 2013 6 warsztatów upowszechniających dla nauczycieli, pedagogów i wychowawców z terenu woj. lubelskiego, w trakcie których będą prezentowane narzędzia wypracowane w projekcie, jego efekty i rekomendacje, weźmie w nich udział co najmniej 120 osób,
- **organizacja konferencji upowszechniających** – planuje się zorganizowanie w roku 2013, 4 konferencji upowszechniających, adresowanych do przedstawicieli organów prowadzących, dyrekcji szkół, dyrekcji ośrodków doskonalenia nauczycieli, w trakcie konferencji prezentowane będą zarówno produkt finalny jak i efekty jego wdrożenia oraz ewaluacji (łącznie dla co najmniej 120 osób),
- **publikacja produktu finalnego** – „*Zintegrowanego Modelu Kulturoterapii Młodzieży Zagrożonej Wykluczeniem Społecznym, składającego się z: podręcznika Zintegrowanego Modelu Kulturoterapii...*”, zestawu programów, technik i narzędzi edukacyjnych w zakresie drama-, muzyko- i arteterapii, zestawu technik, narzędzi i dobrych praktyk kompleksowej budowy systemu wartości u młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym, zestawu innowacyjnych narzędzi pracy wychowawczej, wraz z zestawem materiałów do warsztatów dla nauczycieli zostanie wydrukowany w nakładzie 300 egzemplarzy,
- **dystrybucja produktu finalnego** – 300 egzemplarzy produktu finalnego rozdysponowana zostanie w trakcie konferencji i seminariów w upowszechniających. Dystrybucja podręcznika będzie się także odbywała drogą elektroniczną za pośrednictwem strony internetowej projektu – szacuje się, że tą drogą trafi on do ponad 500 osób,
- **artykuły w prasie regionalnej, lokalnej, branżowej i naukowej** – cykl artykułów w prasie lokalnej, regionalnej, branżowej i naukowej, których celem będzie upowszechnienie rezultatów projektu – łącznie co najmniej 10 artykułów
- **strona internetowa projektu** – upowszechnianie dokonuje się także stale poprzez funkcjonowanie strony www, na której zostanie umieszczone zostaną aktualności dotyczące prac podejmowanych w projekcie, opracowania i wyniki badań.

Działania upowszechniające są realizowane od momentu opracowania wstępnej wersji produktu finalnego. Natomiast koncentracja działań upowszechniających nastąpi w I i II kwartale 2013 r. Upowszechnianie swoim zasięgiem obejmie województwo lubelskie.

Miarą sukcesu tego etapu projektu będzie powszechność wiedzy na temat metody wypracowanej w jego trakcie wśród nauczycieli gimnazjalnych Lubelszczyzny, przedstawicieli organów prowadzących czy ośrodków doskonalenia nauczycieli.

VII. STRATEGIA WŁĄCZANIA DO GŁÓWNEGO NURTU POLITYKI

Podstawowym celem strategii włączania do głównego nurtu polityki jest spowodowanie, aby produkt był w przyszłości szerzej stosowany, by decydenci włączyli rekomendacje z projektu do głównego nurtu polityki. **Należy podkreślić, że zgodnie z wnioskiem o dofinansowanie projektu cel ten wykracza poza ramy projektu i jego osiągnięcie nie będzie mogło być zweryfikowane w przyjętej cezurze czasowej. Niemniej jednak prowadzone będą działania adresowane do konkretnych grup odbiorców, które mają doprowadzić do realizacji tego celu.**

Adresatami działań na rzecz włączania do głównego nurtu polityki będą:

- **parlamentarzyści (460 posłów, 100 senatorów),**
- **politycy szczebla lokalnego, regionalnego i krajowego, podejmujący działania w sferze edukacji, wychowania i wykluczenia społecznego (łącznie ponad 200 radnych samorządowych, regionalnych i lokalnych przewodniczących partii politycznych itd.),**
- **decydenci (pracownicy administracji państwowej i samorządowej wyższego szczebla – łącznie ponad 100).**

Pod koniec trwania projektu jego realizatorzy opracują zbiór rekomendacji i postulatów, które należy wprowadzić w życie. Będzie on zawierał m.in. odniesienia do obowiązujących regulacji i aktów prawnych zatem opracowane wskazania będą odnosić się bezpośrednio do wówczas obowiązujących przepisów.

Plan działań i jego instrumenty:

- spotkania z parlamentarzystami, regionalnymi szefami partii politycznych i przekazanie im produktu finalnego projektu, dyskusje na temat jego efektów – styczeń – czerwiec 2013, weryfikacja: notatki służbowe, delegacje,
- konferencje z udziałem polityków, decydentów – w ramach planowanych 4 konferencji upowszechniających, w których uczestniczyć będzie po co najmniej 30 osób (łącznie 120 osób) zostaną zaproszeni politycy, przedstawiciele organów administracji lokalnej i regionalnej, przedstawiciele organizacji pozarządowych z terenu województwa lubelskiego). Konferencje te odbędą się po to, aby przedstawić decydentom rekomendacje z projektu i żeby mieć wpływ na zmiany w głównym nurcie polityki, czyli w przepisach prawnych dotyczących wykluczenia społecznego oraz aby uświadomić decydentom istnienie poważnego problemu związanego z wykluczeniem społecznym dzieci i młodzieży – styczeń – czerwiec 2013, weryfikacja: listy obecności, potwierdzenie odebrania materiałów,
- rekomendacje z projektu dotyczące problematyki wykluczenia społecznego, które zostaną przesłane decydentom szczebla centralnego, tj. do Ministerstwa Edukacji Narodowej, Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, do komisji sejmowych odpowiedzialnych za politykę społeczną, parlamentarzystom i europarlamentarzystom, jak również do regionalnych i lokalnych decydentów – Wojewody Lubelskiego, Marszałka Województwa Lubelskiego, prezydentów, burmistrzów oraz rad miast Lubelszczyzny – czerwiec 2013, weryfikacja: listy wysyłkowe materiałów,

Narzędzia zastosowane w ramach strategii upowszechniania będą przydatne również (jako baza) do realizowanej strategii włączania do głównego nurtu polityki i będą to przede wszystkim: konferencje i seminaria, strona internetowa projektu, artykuły w prasie lokalnej, dystrybucja publikacji zawierającej produkt finalny projektu, ponieważ odbiorcami powyższych działań m.in. będą również decydenci.

Wszelkie podejmowane działania w ramach strategii włączania do głównego nurtu polityki kierowane będą (adresaci strategii włączania) do decydentów oraz przedstawicieli organów prowadzących, instytucji doskonalenia nauczycieli, mających wpływ bezpośredni lub pośredni na politykę edukacyjną i społeczną.

O sukcesie działań włączających będzie stanowił fakt, że decydenci zyskają świadomość problemu oraz poznają rekomendacje dotyczące tego, jakie zmiany należy wprowadzić do głównego nurtu polityki, aby w sposób efektywny przeciwdziałać wykluczeniu społecznemu oraz podejmowanych wobec nich działań stanowi gwarancję realizacji jej fundamentalnego celu, czyli spowodowania, aby produkt finalny był w przyszłości szerzej stosowany.

Realizatorami strategii włączania do głównego nurtu polityki będą, podobnie jak w przypadku strategii upowszechniania, następujące grupy osób: od strony organizacyjnej będzie to personel projektu. Od strony merytorycznej będą to autorzy produktu, czyli eksperci zaangażowani do projektu.

VIII. KAMIENIE MIŁOWE II ETAPU PROJEKTU

1. Rekrutacja odbiorców i użytkowników – październik 2011 r.

Proces rekrutacji ma kluczowe znaczenie dla projektu. Zakłada się, że zostanie zakończony w miesiącu październiku i od listopada rozpoczną się działania merytoryczne w zakresie testowania. Zakładana liczba rekrutowanych odbiorców – 45, zakładana liczba rekrutowanych użytkowników - 30

2. Rozpoczęcie testowania modelu – listopad 2011 r.

Od listopada rozpoczną się działania merytoryczne. Proces testowania realizowany będzie w oparciu o harmonogram uzgodniony ze szkołami. Stale prowadzony będzie także monitoring. Sprawne i skuteczne przekonanie odbiorców i użytkowników do aktywnego uczestnictwa w projekcie będzie miało kluczowe znaczenie dla jego powodzenia.

3. Zakończenie pierwszego roku testowania modelu – weryfikacja liczby uczestników i efektów testowania – czerwiec 2012

Po pierwszym roku szkolnym będzie można zweryfikować pierwotne założenia w projekcie, dostosować procedury i przyrzeć się osiąganym efektom. Możliwe będzie także wprowadzenie korekt do prowadzonych działań realizowanych programów zajęć.

3. Zakończenie fazy testowania, opracowanie ostatecznej wersji produktu - I kwartał 2013 Ostateczna wersja modelu poddana zostanie ewaluacji. Zewalutowany i zwalidowany model poddany zostanie działaniom upowszechniającym i wdrażaniu do polityki.

4. Rozpoczęcie upowszechniania i włączania do głównego nurtu polityki – I kwartał 2012 r. Wyniki testowania modelu będą upowszechniane w trakcie konferencji i seminariów, organizowanych w ramach projektu

5. Rozpoczęcie przeprowadzenia cyklu warsztatów dla nauczycieli i pedagogów szkolnych – styczeń 2013 r.

Ten etap, ma kluczowe znaczenie dla powodzenia procesu upowszechniania. Przekonanie osób i instytucji, które będą w przyszłości użytkownikami produktu jest działaniem kluczowym dla odniesienia ostatecznego sukcesu, zaś pierwsze seminaria będą odgrywać istotną rolę w kreowaniu dobrej opinii o prowadzonych działaniach.

6. Zakończenie przeprowadzenia cyklu warsztatów dla nauczycieli i pedagogów szkolnych – wrzesień 2013 r.

7. Przeprowadzenie międzynarodowej konferencji upowszechniającej – II kwartał 2013r. Międzynarodowy charakter konferencji, na której prezentowane będą różne aspekty wykorzystania narzędzi oddziaływania przez kulturę będzie miała kluczowe znaczenie dla procesu włączania do głównego nurtu polityki. Doświadczenia partnera i uczestników testowania mogą mieć kluczowe znaczenie dla polityków, decydentów w procesie podejmowania decyzji.

8. Przygotowanie rekomendacji dla włączania produktu do głównego nurtu polityki – III kwartał 2013 r.

Wypracowanie jasnych i precyzyjnych zaleceń dla decydentów będzie miała istotne znaczenie dla powodzenia procesu włączania efektów projektu do głównego nurtu polityki. Stąd istotnym jest precyzyjność, trafność i adekwatność do skali problemu proponowanych rozwiązań.

IX. ANALIZA RYZYKA

Potencjalne zagrożenia na etapie testowania:

Potencjalne ryzyko	Działania zaradcze	Prawdopodobieństwo wystąpienia ryzyka
Brak zainteresowania uczniów i rodziców	- spotkanie informacyjne dla uczniów i rodziców, - współpraca ze szkołami, MCPR, w celu intensyfikacji działań motywujących, - konferencja dla wszystkich interesariuszy projektu, pozyskanie sojuszników do współpracy, - ważnym narzędziem zapobiegawczym będzie również jakość rekrutacji, pozwalająca wybrać odbiorców zmotywowanych do udziału w projekcie, a równocześnie przygotowanie listy rezerwowej odbiorców.	Przy zaangażowaniu różnych instytucji, w tym szczególnie szkół, ośrodków pomocy rodzinie, Sądu Rodzinnego prawdopodobieństwo wystąpienia tego zagrożenia można uznać za średnie (2 punkt na skali 1-3). Wpływ ryzyka na realizację projektu jest wysokie (3 punkt na skali 1-3). Zatem po przemnożeniu „prawdopodobieństwo i wpływ ryzyka” wynosi 6 i uznać je należy za średnie
Niska motywacja odbiorców w trakcie trwania projektu spowodowana dosyć dużą liczbą godzin udzielanego wsparcia oraz duża absencja na zajęciach	- spotkanie informacyjne dla uczniów i rodziców, - współpraca z instytucjami wspierającymi takimi jak szkoły, Miejskie Centrum Pomocy Rodzinie, Sąd Rodzinny w celu intensyfikacji działań motywujących, - konferencja dla wszystkich interesariuszy projektu, pozyskanie sojuszników do współpracy.	Liczba godzin jest dosyć duża, ale zajęcia są bardzo różnorodne. Prawdopodobieństwo wystąpienia tego zagrożenia można uznać za wysokie (3 punkty na skali 1-3). Wpływ ryzyka na realizację projektu jest również wysoki (3 punkty na skali 1-3). Zatem po przemnożeniu „prawdopodobieństwo i wpływ ryzyka” wynosi 9 i uznać je można za wysokie

Brak zainteresowania u nauczycieli i wychowawców testowaniem proponowanego Modelu	- spotkania informacyjne dla nauczycieli i wychowawców, - prezentacja przykładowych rozwiązań i działań w ramach proponowanego Modelu.	Prawdopodobieństwo wystąpienia tego zagrożenia można uznać za niskie (1 punkt na skali 1-3). Wpływ ryzyka na realizację projektu jest wysokie (3 punkt na skali 1-3). Zatem po przemnożeniu „prawdopodobieństwo i wpływ ryzyka” wynosi 3 - niskie
Brak konstruktywnej współpracy z dyrekcją szkół, w których będzie realizowany projekt	- negocjacje, - podejmowanie kompromisów w kwestiach spornych.	Prawdopodobieństwo wystąpienia tego zagrożenia można uznać za niskie (1 punkt na skali 1-3). Wpływ ryzyka na realizację projektu jest wysoki (3 punkt na skali 1-3). Zatem po przemnożeniu „prawdopodobieństwo i wpływ ryzyka” wynosi 3 - niskie
Brak kompetencji i umiejętności u nauczycieli do zastosowania proponowanego Modelu w pracy dydaktyczno-wychowawczej w szkole	- udział nauczycieli w organizowanych szkoleniach i warsztatach, - ćwiczenie umiejętności praktycznych dotyczących oddziaływań wychowawczych przez kulturę	Prawdopodobieństwo wystąpienia tego zagrożenia można uznać za niskie (1 punkt na skali 1-3). Wpływ ryzyka na realizację projektu jest wysokie (3 punkt na skali 1-3). Zatem po przemnożeniu „prawdopodobieństwo i wpływ ryzyka” wynosi 3 - niskie
Utrudnienia organizacyjne związane z opracowaniem harmonogramów zajęć z uwagi na bazę szkoły lub dyspozycyjność nauczycieli / rodziców	- współpraca realizatorów projektu i odbiorców w zakresie dostosowania bazy szkolnej, - wspólne układania harmonogramów zajęć, - dyspozycyjność czasowa uczestników przedsięwzięć.	Prawdopodobieństwo wystąpienia tego zagrożenia można uznać za niskie (1 punkt na skali 1-3). Wpływ ryzyka na realizację projektu jest wysokie (3 punkt na skali 1-3). Zatem po przemnożeniu „prawdopodobieństwo i wpływ ryzyka” wynosi 3 - niskie
Uchybienia w projektowanych scenariuszach zajęć w zakresie precyzyjnego planowania przebiegu tych zajęć, doboru metod pracy lub środków dydaktycznych	- bieżące monitorowanie zajęć, - ewaluacja na każdym etapie realizacji.	Z uwagi na zakres przygotowań, zaangażowanie wykwalifikowanego personelu, ryzyko wystąpienia niskie ((1 punkt na skali 1-3). Wpływ ryzyka na realizację projektu jest wysoki (3 punkt na skali 1-3). Zatem po przemnożeniu prawdopodobieństwo i wpływ ryzyka” wynosi 3 i uznać je należy za niskie.
Trudności w dotarciu do rodziców z uwagi na zły przepływ informacji	Współpraca z dyrekcją szkół, nauczycielami, pedagogiem szkolnym oraz instytucjami (np.: MCPR, Kuratorzy Sądowi)	Przy zaangażowaniu różnych instytucji, w tym szczególnie szkół, ośrodków pomocy rodzinie, Sądu Rodzinnego prawdopodobieństwo wystąpienia tego zagrożenia można uznać za średnie (2 punkt na skali 1-3). Wpływ ryzyka na realizację pro-

		jektu jest również wysokie (3 punkt na skali 1-3). Zatem po przemnożeniu „prawdopodobieństwo i wpływ ryzyka” wynosi 6 i uznać je należy za średnie
--	--	--

Potencjalne ryzyka na etapie upowszechniania i włączania do głównego nurtu polityki:

Potencjalne ryzyko	Działania zaradcze	Prawdopodobieństwo wystąpienia ryzyka
Brak zainteresowania potencjalnych użytkowników oraz decydentów wykorzystaniem produktu	- spotkanie informacyjne, - seminaria z udziałem interesariuszy projektu, - pozyskanie sojuszników do współpracy, - druk i publikacja materiałów, - artykuły w prasie regionalnej, branżowej i naukowej	Prawdopodobieństwo wystąpienia tego zagrożenia można uznać za średnie (2 punkt na skali 1-3). Wpływ ryzyka na realizację projektu jest wysokie (3 punkt na skali 1-3). Zatem po przemnożeniu „prawdopodobieństwo i wpływ ryzyka” wynosi 6 i uznać je należy za średnie
Brak woli politycznej wdrożenia rozwiązań zaproponowanych w ramach projektu	- spotkanie indywidualne z politykami, - seminaria z udziałem interesariuszy projektu, - pozyskanie sojuszników do współpracy,	Prawdopodobieństwo wystąpienia tego zagrożenia można uznać za średnie (2 punkt na skali 1-3). Wpływ ryzyka na realizację projektu jest wysokie (3 punkt na skali 1-3). Zatem po przemnożeniu „prawdopodobieństwo i wpływ ryzyka” wynosi 6 i uznać je należy za średnie
Stereotypowość postrzegania wykluczonych i działań decydentów w zakresie polityki przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu i niechęć do innowacji	- spotkanie indywidualne z decydentami, - seminaria z udziałem interesariuszy projektu, - pozyskanie sojuszników do współpracy, - druk i publikacja materiałów, - artykuły w prasie regionalnej, branżowej i naukowej	Prawdopodobieństwo wystąpienia tego zagrożenia można uznać za średnie (2 punkt na skali 1-3). Wpływ ryzyka na realizację projektu jest wysokie (3 punkt na skali 1-3). Zatem po przemnożeniu „prawdopodobieństwo i wpływ ryzyka” wynosi 6 i uznać je należy za średnie

Istotne znaczenie będą także miały indywidualne rozmowy i spotkania z przedstawicielami polityki, decydentami, w trakcie których prezentowane będą doświadczenie i korzyści ze stosowania podejścia wypracowanego w projekcie. Ważnym będzie, aby rekomendacje z przetestowanej metodologii przekazać decydentom nie tylko szczebla regionalnego, ale również centralnego (MPiPS, MRR, parlamentarzyści, Komisje Sejmowe, KIWi) ze szczególnym wskazaniem możliwości wprowadzenia tego typu rozwiązań do konkursów standardowych w ramach POKL, a nie tylko innowacyjnych, jak to miało miejsce dotąd – tak aby przetestowana metodologia została włączona do głównego nurtu polityki i co za tym idzie – mogła być szeroko wykorzystana w całym kraju.

Wszystkie ryzyka będą na bieżąco monitorowane w trakcie II etapu wdrażania projektu. Dodatkowo personel projektu będzie przygotowany na wystąpienie innych potencjalnych zagrożeń (dziś nieznanych). Stały bieżący monitoring będzie służył temu aby natychmiast zauważać niepokojące sygnały i reagować na nie, zapobiegając wystąpieniu problemów.

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Imię, nazwisko, funkcja osoby składającej strategię: